Quarterly Journal Defensive Future Studies
IRI Military Command and Staff University
www.dfsr.ir
Online ISSN: 2645-7172
Print ISSN: 2588-428x

Exploring Key Uncertainties Shaping the Future of Afghan Migration to the Islamic Republic of Iran

Saied Samiie[1] | **Masoumeh Kazemi**[2]✉

Assistant Prof of Futures Studies, Faculty of Governance, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: S.Samiie@ut.ac.ir

Assistant Prof of Futures Studies, Faculty of Governance, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: kazemi.masoumeh@ut.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received:
2025-12-24
Received in revised form:
2026-6-22
Accepted:
2026-7-28
Published online:
2026-8-23

Keywords:
Uncertainty, Migration, Afghanistan, Structural Analysis, Migration Policymaking

ABSTRACT

Background and Objective: The migration of Afghans to Iran is one of the most persistent and influential migration flows in the region, shaped by a variety of factors. The aim of this study is to identify the most important uncertainties affecting the future management of Afghan nationals' migration to Iran over a 10-year horizon.

Methods: This applied, analytical–exploratory study was conducted using a mixed-methods approach. Data were collected through library research, an expert panel, and in-depth interviews with experts in the political, security, economic, and social fields. The relationships among the variables were analyzed using MICMAC software.

Findings: In the first stage, 40 factors influencing the future of migration were identified within eight main dimensions at two levels—Afghanistan and Iran. Structural analysis revealed that approximately 64% of the relationships among variables had direct or potential influence. Among these factors, four key uncertainties were identified: Iran's macro-level approaches toward migrants, the policy time horizon, international recognition of the Taliban government, and the degree of public order and stability in Afghanistan.

Conclusions: The results showed that the future of Afghan nationals' migration to Iran is shaped not by the individual effect of these factors, but by their interactions. The simultaneous occurrence of instability in Afghanistan, non-recognition of the Taliban, a containment-oriented approach, and reactive policymaking may intensify social, border, and security risks. In contrast, a development-oriented approach and comprehensive, forward-looking policymaking can increase the management capacity and resilience of the migration system, even under conditions of instability.

Cite this article: Samiie, S. & kazemi, M. (2026). Exploring Key Uncertainties Shaping the Future of Afghan Migration to the Islamic Republic of Iran. (e742554). *Defensive Future Studies*, *11*(41), 347-380.

DOI: https://doi.org/10.22034/dfsr.2026.2081700.1995

Publisher: IRI Military Command and Staff University

Extended Abstract

Introduction

Afghan migration to Iran represents one of the most persistent and complex migration flows in the region. Its evolution is shaped by interacting political, security, economic, and socio-cultural conditions in both Afghanistan and Iran. Continuing political and economic instability in Afghanistan, transformations in governance, and simultaneous changes in Iran's migration policies and institutional capacities have made the future of this migration flow highly uncertain. Its implications also extend beyond migration itself to the labor market, public resources, social cohesion, border management, and national security. Consequently, short-term and reactive approaches are insufficient for addressing its long-term consequences. Foresight provides an appropriate framework for examining alternative futures and replacing linear prediction with adaptive and anticipatory policymaking. Accordingly, this study seeks to identify the most important uncertainties shaping the future management of Afghan migration to the Islamic Republic of Iran over a ten-year horizon.

Methodology

This applied, analytical-exploratory study employed a mixed-methods design. The qualitative phase combined a literature review with 12 semi-structured in-depth interviews conducted until theoretical saturation was achieved. Participants were selected through purposive and snowball sampling and consisted of experts in political, security, economic, and socio-cultural issues relating to Iran and Afghanistan, each with at least 20 years of professional experience. Five expert-panel sessions were subsequently conducted to assess the relationships among the identified factors. In the quantitative phase, structural analysis and MICMAC software were used to construct and process a cross-impact matrix and evaluate the variables in terms of their direct and indirect influence and dependence. The research adopted a ten-year time horizon. To enhance the credibility and reliability of the results, triangulation was performed across interview findings, expert-panel assessments, and computational outputs, while participant review was also used to validate the findings.

Findings and Results

The first stage identified 40 factors affecting the future of Afghan migration to Iran. These were classified into eight broad dimensions covering Afghanistan's political-security, economic, and socio-cultural environment; migrants' knowledge-psychological characteristics; Iran's political-security, economic, and socio-cultural environment; and the managerial and policymaking dimension. The breadth of these factors demonstrates that migration cannot be explained solely by conditions in the country of origin. Rather, it operates within an interconnected system involving origin-country dynamics, destination-country conditions, migrant characteristics, and migration-governance capacity.

In the quantitative phase, a direct cross-impact matrix was constructed for the 40 factors, generating 1,560 potential relationships. Expert assessments indicated that

approximately 64% of these relationships exhibited direct or potential influence, demonstrating a relatively dense network of causal interdependencies between the Iranian and Afghan components of the migration system. Analysis of indirect relationships further demonstrated that consideration of chain effects substantially changes the structural importance of several variables. For instance, Afghanistan's governance model moved from sixth to fifth place in the ranking of influential factors when indirect effects were included. Similarly, the variable concerning challenges associated with Iranian society's acceptance of Afghan migrants rose from eleventh place in direct dependence to fifth place when indirect dependencies were considered. These changes indicate that the significance of some factors cannot be adequately captured through their immediate effects alone, as their systemic importance is generated through multi-stage causal pathways.

A criteria-based procedure was subsequently used to identify the key uncertainties. Variables located simultaneously in the high-influence/high-dependence area of the structural maps were initially selected as candidates. Structural position alone, however, was not considered sufficient. The final selection also considered conceptual characteristics of uncertainty in futures studies, including ambiguity in the direction of change, conflicting patterns of actor behavior, policy instability, unpredictability of consequences, and the possibility of multiple future trajectories.

Four key uncertainties were consequently identified: Iran's overarching strategic approaches toward migrants; the type and time orientation of Iran's migration policymaking; the degree of international recognition of the Taliban government; and the level of public order and stability in Afghanistan.

Iran's strategic approach toward Afghan migrants emerged as the most critical uncertainty. Over time, this approach may vary among expansion-oriented, development-oriented/capacity-based, and contraction-oriented/security-control models. The second uncertainty concerns whether migration governance continues to be episodic, reactive, and crisis-driven or moves toward a comprehensive, stable, and anticipatory policy framework. The third uncertainty, the international status and recognition of the Taliban government, is primarily exogenous from Iran's perspective but may affect migration through Afghanistan's economic conditions, international interactions, and internal stability. The fourth uncertainty, public order and stability in Afghanistan, exhibited the highest level of indirect influence and therefore has the capacity to alter the scale, composition, and characteristics of migration flows.

The interaction of these uncertainties generated four alternative images for the 1415 SH horizon: a desirable and managed future; fragile stability with reactive management; instability accompanied by adaptive governance; and crisis with securitization. The most favorable configuration combines relative stability in Afghanistan, some degree of international recognition of the Taliban, a development-oriented Iranian strategy, and anticipatory migration policymaking. Such a configuration could support more legal and targeted migration, voluntary return, improved social integration, more effective monitoring, and stronger migration governance. Conversely, the simultaneous occurrence of instability in Afghanistan, limited international recognition, a contraction-oriented approach in Iran, and reactive policymaking could intensify irregular migration, pressures on border

regions and metropolitan areas, social tensions, transnational security risks, and institutional exhaustion.

Discussion and Conclusion

The central finding of the study is that the future of Afghan migration to Iran cannot be explained by any single driver. Instead, alternative outcomes emerge from the interaction between uncertainties originating in Afghanistan and strategic and policy choices made within Iran. This systemic interpretation shifts the focus from simply "controlling migration flows" toward governing a complex and adaptive migration system.

The findings also demonstrate that instability in Afghanistan does not automatically produce an unmanageable migration crisis. A development-oriented strategic approach, comprehensive and forward-looking policymaking, effective registration and monitoring systems, legal organization of migration flows, selective use of migrants' human and economic capacities, and greater inter-agency coordination can improve institutional resilience even under unfavorable external conditions. By contrast, combining short-term reactive policymaking with predominantly restrictive or security-centered approaches under conditions of instability may increase irregular migration, border pressures, social polarization, institutional costs, and governance vulnerabilities.

Migration policy should therefore be repositioned within a broader strategic framework governing Iran-Afghanistan relations rather than treated as an isolated administrative issue. Such a framework should incorporate scenario capacity and sufficient flexibility to respond to changes in Afghanistan's stability, the international position of the Taliban, and domestic Iranian policy orientations. Future research may extend the present findings through systematic scenario development and by combining structural analysis with Delphi techniques, system dynamics, and network analysis. Comparative studies involving other major migrant-hosting countries in the region may also contribute to the development of uncertainty-based migration-governance models.

فصلنامه علمی آینده‌پژوهی دفاعی
شاپای چاپی: ۲۵۸۸-۲۲۸X شاپای الکترونیکی: ۲۶۴۵-۷۱۷۲ http://www.dfsr.ir/ دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا

شناسایی عدم قطعیت‌های کلیدی موثر بر آینده مهاجرت اتباع افغانستانی به جمهوری اسلامی ایران

سعید سمیعی[۱] | معصومه کاظمی[۲] ✉

۱. استادیار آینده‌پژوهی، دانشکده حکمرانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. ایمیل: S.Samiie@ut.ac.ir
۲. استادیار آینده‌پژوهی، دانشکده حکمرانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. ایمیل: kazemi.masoumeh@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقالهٔ پژوهشی

تاریخچه مقاله:
تاریخ دریافت:
۱۴۰۴/۱۰/۰۳
تاریخ بازنگری:
۱۴۰۵/۰۴/۲۱
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۵/۰۵/۰۶
تاریخ انتشار:
۱۴۰۵/۰۶/۰۱

کلیدواژه‌ها:
عدم قطعیت، مهاجرت، افغانستان، تحلیل ساختاری، سیاستگذاری مهاجرتی

چکیده

زمینه و هدف: مهاجرت اتباع افغانستانی به ایران یکی از پایدارترین و اثرگذارترین جریان‌های مهاجرتی در منطقه است که تحت تأثیر متغیرهای گوناگون شکل گرفته است. هدف این پژوهش، شناسایی مهم‌ترین عدم‌قطعیت‌های اثرگذار بر آینده مدیریت مهاجرت اتباع افغانستانی به ایران در افق ۱۰ ساله است.

روش‌ها: این پژوهش از نوع کاربردی و تحلیلی–اکتشافی است و با رویکرد ترکیبی انجام شده است. داده‌ها از طریق مطالعات کتابخانه‌ای، پنل تخصصی و مصاحبه عمیق با خبرگان حوزه‌های سیاسی، امنیتی، اقتصادی و اجتماعی گردآوری و با استفاده از نرم‌افزار MICMAC ، روابط میان متغیرها تحلیل شد.

یافته‌ها: در گام نخست، ۴۰ عامل مؤثر بر آینده مهاجرت در قالب هشت شاخص اصلی شناسایی شد. تحلیل ساختاری نشان داد حدود ۶۴ درصد روابط میان متغیرها دارای اثرگذاری مستقیم یا بالقوه است. از میان این عوامل، چهار عامل شامل رویکردهای کلان ایران در قبال مهاجران، نوع سیاست‌گذاری مهاجرتی، میزان شناسایی حکومت طالبان از سوی جامعه جهانی و میزان نظم و ثبات عمومی در افغانستان به‌عنوان عدم‌قطعیت‌های کلیدی تعیین شدند.

نتیجه‌گیری: آینده مهاجرت اتباع افغانستانی به ایران نه از اثر منفرد این عوامل، بلکه از برهم‌کنش آنها شکل می‌گیرد. هم‌زمانی بی‌ثباتی افغانستان با عدم شناسایی طالبان، رویکرد قبض‌محور و سیاست‌گذاری واکنشی می‌تواند ریسک‌های اجتماعی، مرزی و امنیتی را تشدید کند، در حالی که رویکرد توسعه‌محور و سیاست‌گذاری جامع و آینده‌نگر، حتی در شرایط بی‌ثباتی می‌تواند ظرفیت مدیریت و تاب‌آوری نظام مهاجرتی را افزایش دهد.

استناد: سمیعی، سعید، و کاظمی، معصومه (۱۴۰۵). شناسایی عدم قطعیت‌های کلیدی مؤثر بر آینده مهاجرت اتباع افغانستانی به جمهوری اسلامی ایران. *آینده‌پژوهی دفاعی*، ۱۱(۴۱)، ۳۴۷-۳۸۰.

DOI: https://doi.org/10.22034/dfsr.2026.2081700.1995

ناشر: دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران

CC BY NC ND

۱- مقدمه

مهاجرت بین‌المللی پدیده‌ای پیچیده و چندبعدی است که از برهم‌کنش عوامل تاریخی، جغرافیایی، اقتصادی و سیاسی شکل می‌گیرد(Biswas et al., 2025). موقعیت ژئوپلیتیکی ایران در منطقه جنوب غرب آسیا و هم‌زمان، سیاست‌های نسبتاً باز در پذیرش مهاجران در دهه‌های گذشته، موجب شده است ایران به یکی از کشورهای مهاجرپذیر منطقه تبدیل شود (ذوالفقاری و مرادی، ۱۳۹۷). در این میان، همجواری با افغانستان و اشتراکات فرهنگی، زبانی و مذهبی سبب شده است ایران همواره یکی از اصلی‌ترین مقاصد مهاجرت اتباع افغانستانی باشد(Zandi-Navgran et al., 2023).

مهاجرت اتباع افغانستانی به ایران عمدتاً تحت تأثیر ناامنی‌ها، جنگ‌های داخلی و بحران‌های اقتصادی افغانستان شکل گرفته و از دهه ۱۹۸۰ تاکنون به صورت موج‌های متناوب ادامه یافته است(Afshani & Shiri-Mohammadabad, 2023). نخستین موج بزرگ این مهاجرت هم‌زمان با اشغال افغانستان توسط شوروی رخ داد (Zandi-Navgran et al., 2023) و در دهه‌های بعد نیز تحت تأثیر استمرار بی‌ثباتی سیاسی، بحران‌های معیشتی و تحولات ساختاری در افغانستان تداوم یافت. در نتیجه، ایران طی چند دهه با ترکیبی از مهاجرت‌های اجباری، اقتصادی و نیز جریان‌های قانونی و غیرقانونی مواجه بوده است که هر یک پیامدهای متفاوتی برای جامعه میزبان ایجاد کرده‌اند(مختارزاده و انصاری، ۱۴۰۱).

پیامدهای حضور مهاجران افغانستانی در ایران را می‌توان در قالب فرصت‌ها و چالش‌ها تحلیل کرد. از یک سو این مهاجرت در بخش‌هایی از بازار کار، به‌ویژه مشاغل سخت و کم‌درآمد، نقش مکمل ایفا کرده و ظرفیت‌هایی در حوزه پیوندهای فرهنگی و سرمایه انسانی نسل‌های دوم و سوم مهاجران ایجاد نموده است(Afshani & Shiri-Mohammadabad, 2023). از سوی دیگر، فشار بر منابع و خدمات عمومی، افزایش رقابت شغلی، شکل‌گیری الگوهای حاشیه‌نشینی و افزایش برخی آسیب‌های اجتماعی از جمله چالش‌های مهم این پدیده به شمار می‌رود (سعیدی، ۱۴۰۰). افزون بر این، فقدان نظام جامع و یکپارچه در سیاست‌گذاری مهاجرت، در کنار ضعف در ثبت و پایش اطلاعات و نیز چالش‌های مدیریت مرزهای شرقی، موجب شده است مسئله مهاجرت از یک موضوع صرفاً اجتماعی–اقتصادی فراتر رفته و به یکی از مؤلفه‌های اثرگذار بر امنیت

ملی و امنیت مرزی کشور تبدیل شود(ذوالفقاری و مرادی، ۱۳۹۷؛ مختارزاده و انصاری، ۱۴۰۱). این پیوند میان مهاجرت و ملاحظات امنیتی، به‌ویژه پس از جنگ ۱۲ روزه و با تشدید روند شناسایی و بازگرداندن مهاجران افغانستانی فاقد مجوز اقامت، اهمیت بیشتری یافته است.

با توجه به تداوم مهاجرت و سرعت تحولات افغانستان، مدیریت این پدیده با سطح بالایی از ابهام و پیش‌بینی‌ناپذیری مواجه است. نوسان در روابط سیاسی و امنیتی دو کشور، تغییرات در وضعیت حکمرانی افغانستان و تحول در سیاست‌های داخلی ایران سبب شده است آینده مهاجرت بیش از آنکه تابع روندهای قطعی باشد، به مجموعه‌ای از عدم‌قطعیت‌های کلیدی وابسته گردد. در چنین شرایطی، درک تحولات آینده و پیامدهای بالقوه آن‌ها امری پیچیده و دشوار است؛ چراکه نهادهای تصمیم‌گیر همواره از دانش و شناخت کافی برای پیش‌بینی تمامی سناریوهای محتمل ناشی از تصمیمات و عملیات خود برخوردار نیستند. ازاین‌رو، رویکردهای کوتاه‌مدت و واکنشی نمی‌توانند پاسخگوی ابعاد پیچیده و پیامدهای بلندمدت این پدیده باشند و استفاده از آینده‌پژوهی برای شناسایی عدم‌قطعیت‌های اثرگذار ضرورتی اساسی محسوب می‌شود. بر این اساس، پژوهش حاضر با تمرکز بر شناسایی و تحلیل مهم‌ترین عدم‌قطعیت‌های مؤثر بر آینده مهاجرت اتباع افغانستانی به ایران در افق زمانی ۱۰ ساله، می‌کوشد درک دقیق‌تری از پویایی‌های این پدیده فراهم آورد و زمینه را برای سیاست‌گذاری واقع‌بینانه، آینده‌نگر و سازگار با الزامات امنیتی جمهوری اسلامی ایران مهیا سازد.

۲- مرور پیشینه و مبانی نظری

۲-۱- پیشینه پژوهش

افشانی و شیری محمدآباد[1] (۲۰۲۳) در تحقیق خود با عنوان «مهاجران افغان در شهر جهانی یزد (ایران): نقاط قوت، ضعف، تهدیدها و فرصت‌ها» به بررسی تأثیرات حضور مهاجران افغان در شهر یزد پرداختند. محققان، جایگزینی نیروی کار ایرانی در مشاغل کم‌طرفدار، نقش فرهنگی مهاجران و ادغام آنان با جامعه میزبان را فرصت دانستند؛ روحیه سخت‌کوشی و رقابت‌پذیری افغان‌ها را از نقاط قوت، نظارت ناکافی و تبعیض

[1] Afshani & Shiri- Mohammadabad

اجتماعی را از ضعف‌ها، و سکونت در بافت تاریخی، جمعیت بالای خانوار و افزایش احتمال جرم را تهدید شناسایی کردند. استمپل و عالمی[1] (۲۰۲۱) در تحقیق خود با عنوان «چالش‌های ادغام اقتصادی پناهندگان افغان در ایالات متحده» نشان دادند که اگرچه موج اول پناهندگان افغان در ایالات متحده پیشرفت اقتصادی قابل توجهی داشته‌اند، اما موج اخیر به دلیل چالش هایی مانند تبعیض ضد مسلمانان، سطح اشتغال پایین‌تر (به ویژه در میان زنان کم‌سواد و همچنین زنان و مردان تحصیل‌کرده)، تفاوت‌های فرهنگی در نقش‌های جنسیتی، مشکلات سلامت روان ناشی از تروما، و محدودیت‌های سرمایه اجتماعی درآمدشان در مقایسه با سایر گروه‌های پناهنده پایین‌تر است. عالمی و استمپل (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان «تبعیض و پریشانی در میان پناهندگان افغان در شمال کالیفرنیا: نقش تعدیل‌کننده عوامل پیش و پس از مهاجرت» تأثیر تبعیض بر سلامت روان پناهندگان افغان را بررسی کردند. نتایج نشان داد تبعیض با افزایش پریشانی روانی مرتبط است. عوامل پیش از مهاجرت مانند تجربه خشونت جنگی این اثر را تشدید و عوامل پس از مهاجرت مانند حمایت اجتماعی، شبکه‌های قوی و فرصت‌های شغلی مناسب آن را کاهش می‌دهند.

آراسته و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان «طراحی الگوی مطلوب مدیریت اتباع افغانستانی در استان سیستان و بلوچستان با رویکرد نظریه‌پردازی داده‌بنیاد» به تدوین الگویی برای مدیریت بهینه این اتباع پرداختند. نتایج نشان داد اجرای قانون ممنوعیت حضور اتباع بیگانه، تشابهات فرهنگی و مذهبی و استقرار مدیریت متمرکز از عوامل زیربنایی مؤثر هستند. این نوع مدیریت بر اصلاح راهبردی قوانین اثرگذار است و سیاست ممنوعیت مشروط را به‌عنوان عامل زمینه‌ای در نظر می‌گیرد. پژوهش نتیجه می‌گیرد که اصلاح راهبردی قوانین می‌تواند به کاهش جرایم، تقویت امنیت پایدار، بهبود اقتصاد و افزایش رضایت اجتماعی منجر شود. مقصودی (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری مرتبط با مهاجران افغانستانی در ایران» با بهره‌گیری از الگوی چهارگانه جامعه‌پذیری مهاجرانِ جان دبلیو بری، سیاست‌های موجود را آسیب‌شناسی کرد. نتایج نشان داد نبود رویکرد کلان، اختلاف نظر درباره ماهیت مسئله

[1] Stempel & Alemi

مهاجرت، و بی‌توجهی به برخی ابعاد مرتبط با مهاجران از چالش‌های اصلی است. راهکارهای پیشنهادی شامل تغییر در سیاست‌گذاری کلان با نگاه به مهاجران به‌عنوان جمعیتی دائمی و فرصت‌آفرین، و نیز اتخاذ رویکرد آموزشی–همگرایانه برای تسهیل جامعه‌پذیری آنان است. سعیدی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «فرصت‌ها و تهدیدهای حضور اتباع خارجی (افغانستانی) در استان تهران» با انجام مطالعات اسنادی، تحقیقات میدانی و مصاحبه با کارشناسان و دستگاه‌های اجرایی، به تحلیل وضعیت اتباع افغانستانی پرداخت. یافته کلیدی پژوهش نشان می‌دهد که فراوانی نقاط ضعف بیانگر چالش‌برانگیز بودن موضوع اتباع افغانستانی در استان تهران است؛ به‌گونه‌ای که این مسئله بیش از آنکه تهدید یا فرصت تلقی شود، به دلیل ضعف‌های سیستمی و نهادی موجود، به یک چالش مدیریتی تبدیل شده است. ذوالفقاری و مرادی (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «تدوین و ارائه راهبردهای کنترل ژئوپلیتیک مهاجرت غیرقانونی در مناطق مرزی شرق کشور با تأکید بر نظم و امنیت» به بررسی راهبردهای کنترل مهاجرت غیرقانونی در استان‌های خراسان رضوی، خراسان جنوبی و سیستان و بلوچستان پرداختند. آن‌ها با استفاده از روشSWOT ، چهار دسته راهبرد ارائه کردند. نتایج نشان داد ایجاد فضای کسب‌وکار متناسب با شرایط مرزی برای تأمین معیشت مرزنشینان و برخورد قانونی با افراد و نهادهای به‌کارگیرنده مهاجران غیرقانونی از مهم‌ترین راهبردهای کنترل این پدیده است.

۲-۲- مبانی نظری

۲-۲-۱- مهاجرت و نظریه‌های آن

مهاجرت از مهم‌ترین مسائل جمعیتی و اجتماعی جهان معاصر است که آثار گسترده‌ای در ابعاد اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و زیست‌محیطی دارد(Nese et al., 2025). این پدیده ترکیب جمعیت کشورها را دگرگون کرده و پیامدهایی چون تغییر در ساختار بازار کار، تحول در هویت فرهنگی و بازتوزیع منابع انسانی را به همراه دارد(کشاورز قاسمی و نادرپور، ۱۳۹۷). عواملی مانند درگیری‌های مسلحانه، بحران‌های اقتصادی و بلایای طبیعی به رشد چشمگیر جمعیت‌های آواره انجامیده و فشارهای اقتصادی و اجتماعی بر کشورهای میزبان در زمینه مدیریت مرزها و سیاست‌های مهاجرتی وارد کرده است(Pan et al., 2025).

از منظر تاریخی، مهاجرت در تمام ادوار توسعه جوامع انسانی حضور داشته و نتیجه فرایندهای توزیع و ترکیب جمعیت است(طاهری‌دمنه و کاظمی، ۱۳۹۷). در علوم

اجتماعی، مهاجرت به جابجایی مکانی افراد با هدف اقامت موقت یا دائم تعریف می‌شود(مهرابی، ۱۳۹۹). از دیدگاه جمعیت‌شناسی، مهاجرت در کنار تولد و مرگ، یکی از سه مؤلفه اصلی تغییر جمعیت و نقشی اساسی در تغییر ساختار سنی و جنسی جوامع دارد (جانتن و همکاران، ۱۳۹۴). در سطح کلان، مهاجرت پاسخی به نابرابری‌های جهانی است و تقریباً همه کشورها تجربه مهاجرفرستی یا مهاجرپذیری داشته‌اند(Paul & Yeoh, 2020). اورت لی[1] (۱۹۶۶) مهاجرت را تغییر دائمی یا نیمه‌دائمی محل سکونت بدون محدودیت در فاصله حرکت، ماهیت اختیاری یا اجباری و تمایز میان داخلی و خارجی می‌داند. سازمان بین‌المللی مهاجرت[2] (۲۰۱۹) نیز آن را حرکت از یک محل اقامت به محل دیگر با تغییر در مکان زندگی معمول و به دلایلی چون اشتغال، تحصیل یا پیوستن به خانواده تعریف می‌کند.

پدیده مهاجرت بین‌المللی فرایندی پویا و متغیر است(Sanderson, 2010) که تحت تأثیر عوامل متعددی شکل می‌گیرد. این جابه‌جایی، ناشی از مجموع تصمیمات افرادی است که برای دستیابی به رفاه و بهره‌وری بیشتر مهاجرت می‌کنند (ازکیا و پارتازیان، ۱۳۹۰). راونشتاین (۱۸۸۵) با تدوین قوانین مهاجرت بر اساس تحلیل داده‌های سرشماری بریتانیا، نشان داد مهاجرت تابع نیروهای اقتصادی و اجتماعی است(Ravenstein, 1885). مدل لی(۱۹۶۶) مهاجرت را حاصل تعامل چهار عامل اصلی می‌داند: ویژگی‌های مبدأ، ویژگی‌های مقصد، موانع واسطه‌ای و عوامل فردی. در این مدل، تصمیم مهاجرتی نتیجه برآیند نیروهای رانشی و کششی[3] است که با محدودیت‌ها و انگیزه‌های شخصی تعدیل می‌شود(Lee, 1966؛ اکبری، ۱۳۹۹).

رویکرد نئوکلاسیک در سطح کلان، مهاجرت را ناشی از تفاوت عرضه و تقاضای نیروی کار و سطح دستمزد میان کشورها می‌داند. در سطح خرد، مهاجرت تصمیمی عقلانی برای بهبود درآمد و شرایط زندگی و نوعی سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی تلقی می‌شود(بگی و همکاران، ۱۴۰۴؛ Massey et al., 1993). نظریه اقتصاد جدید مهاجرت، واحد تحلیل را خانواده می‌داند و مهاجرت را راهبردی برای کاهش ریسک و دسترسی به

---

[1] Everett S. Lee
[2] International Organization for Migration (IOM)
[3] Push and Pull

منابع پایدار معرفی می‌کند(De Haas et al., 2020). در نظریه شبکه مهاجرت، شبکه‌های خانوادگی و قومی با کاهش هزینه‌ها و افزایش اعتماد، فرآیند مهاجرت را تسهیل و خودتداوم‌بخش می‌کنند(جلالی و همکاران، ۱۴۰۱؛ O'Reilly, 2022). نظریه نظام جهانی والرشتاین(۱۹۷۴) مهاجرت را نتیجه ساختار نابرابر نظام سرمایه‌داری جهانی می‌داند. از این منظر، مهاجرت بخشی از فرآیند تاریخی وابستگی و بازتولید نابرابری در نظام جهانی است(طاهری دمنه و کاظمی، ۱۳۹۷؛ O'Hearn & Ciccantell, 2021).

۲-۲-۲- عدم‌قطعیت و آینده‌نگاری

مسائل پیچیده سیاستی در محیط‌های متغیر و پویایی شکل می‌گیرند که در آنها شناخت دقیق مسیر تحولات آینده و ارزیابی پیامدهای تصمیمات با محدودیت‌های جدی مواجه است(سمیعی و همکاران، ۱۴۰۳). این وضعیت که از آن با مفهوم عدم‌قطعیت یاد می‌شود، ناشی از تعامل عوامل متعدد، تغییرات سریع محیطی و دشواری پیش‌بینی رفتار کنشگران مختلف است(Lahnamäki-Kivelä, 2022).

در چنین شرایطی، رویکردهای سنتی برنامه‌ریزی مبتنی بر پیش‌بینی خطی کارایی محدودی دارند و ضرورت بهره‌گیری از آینده‌نگاری برای شناسایی مسیرهای مختلف تحول و افزایش آمادگی تصمیم‌گیرندگان آشکار می‌شود(Purwanto et al., 2023; Marinković et al., 2022). آینده‌نگاری رویکردی آینده‌محور برای توسعه درک راهبردی از تغییرات، بررسی مسیرهای مختلف تحول(کاظمی و سمیعی، ۱۴۰۳) و تقویت ظرفیت تصمیم‌گیرندگان برای مواجهه فعالانه با شرایط نامطمئن است(Pellerey et al., 2026).

این رویکرد به جای تلاش برای پیش‌بینی یک آینده قطعی، با کاوش در آینده‌های ممکن و پیامدهای احتمالی آنها، زمینه طراحی سیاست‌های انعطاف‌پذیر و سازگار با تغییرات محیطی را فراهم می‌کند(Paasi et al., 2026). از این منظر، آینده‌نگاری صرفاً یک تکنیک تحلیلی نیست، بلکه سازوکاری نهادی برای یادگیری مستمر، انطباق راهبردی با عدم‌قطعیت‌ها و افزایش توانایی کنشگران برای شکل‌دهی به آینده است(طاهری‌دمنه و همکاران، ۱۴۰۱). بنابراین، هدف آینده‌نگاری نه پیش‌بینی دقیق آینده، بلکه خلق و جهت‌دهی به آینده‌های مطلوب از طریق آمادگی بهتر برای مواجهه با تغییرات است(Amer et al., 2013).

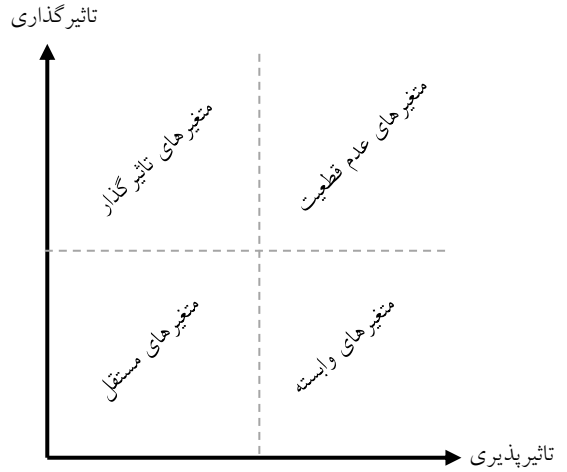
۳- روش‌شناسی

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت، تحلیلی- اکتشافی محسوب می‌شود که با بهره‌گیری از رویکرد آمیخته؛ کیفی (مصاحبه‌های عمیق و پنل خبرگان) و کمی (تحلیل ساختاری) انجام شده است. برای گردآوری داده‌ها از روش‌های کتابخانه‌ای، مصاحبه‌های عمیق نیمه ساختار یافته با متخصصان و برگزاری پنل‌های خبرگی استفاده گردید. افق زمانی پژوهش با توجه به ماهیت مطالعه، هدف آن در شناسایی عدم‌قطعیت‌های کلیدی و ضرورت بررسی تحولات میان‌مدت در حوزه مهاجرت، ۱۰ سال آینده در نظر گرفته شد زیرا این بازه زمانی امکان شناسایی تغییرات و روندهای ساختاری و در عین حال حفظ قابلیت اتکای ارزیابی‌های خبرگان را فراهم می‌کند.

به منظور شناسایی عوامل و متغیرهای تاثیرگذار بر مساله پژوهش، در مجموع ۱۲ مصاحبه عمیق تا رسیدن به نقطه اشباع نظری انجام پذیرفت. مصاحبه شوندگان در این پژوهش که با روش نمونه‌گیری هدفمند و گلوله برفی انتخاب شدند، شامل متخصصان مسائل افغانستان و ایران در حوزه‌های سیاسی، امنیتی، اقتصادی و فرهنگی- اجتماعی با حداقل ۲۰ سال سابقه بودند که ۴ نفر تحصیلات کارشناسی ارشد و ۸ نفر تحصیلات دکتری داشتند. در ادامه به منظور بررسی روابط متقابل میان عوامل و متغیرهای شناسایی شده، تعداد پنج جلسه خبرگی با حضور خبرگان حوزه‌های مختلف سیاسی- امنیتی، اقتصادی و فرهنگی- اجتماعی، برگزار شد.

بر این اساس ابتدا فهرست اولیه عوامل کلیدی از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه‌ها مورد شناسایی قرار گرفت. سپس با استفاده از روش تحلیل ساختاری، در قالب جلسات خبرگی و به کمک نرم‌افزار میک‌مک، روابط متقابل عوامل مورد بحث و بررسی قرار گرفت. نرم‌افزار میک‌مک به‌عنوان یک ابزار تحلیلی پیشرفته، برای پردازش محاسبات پیچیده ماتریس تاثیرات متقابل طراحی شده است. در فرآیند اجرای این نرم‌افزار، پس از شناسایی عوامل و متغیرهای کلیدی در حوزه مورد مطالعه، این متغیرها در قالب ماتریس اثرات مستقیم سازماندهی می‌شوند. سپس، میزان و جهت ارتباط بین این متغیرها در قالب جلسات خبرگی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد(گلن و گوردون، ۱۳۹۳). این ابزار، امکان تحلیل روابط علّی و نقش‌آفرینی هر یک از متغیرها در سیستم مورد مطالعه را فراهم می‌کند. در نهایت، موقعیت این متغیرها در یک نمودار ترسیم می‌شود که تصویری روشن

از روابط و سطوح تاثیر آنان ارائه داده و عدم قطعیت‌های کلیدی را نشان می‌دهد (شکل ۱).

شکل ۱: جایگاه متغیرها در تحلیل تاثیر متقابل(طاهری دمنه و همکاران، ۱۳۹۹)

برای اطمینان از اعتبار و پایایی نتایج، از روش مثلث‌سازی میان داده‌های حاصل از مصاحبه‌های عمیق، پنل‌های خبرگی و خروجی‌های محاسباتی استفاده شد. همچنین یافته‌ها از طریق بازبینی توسط مشارکت‌کنندگان تأیید گردید.

۴- یافته‌ها

۴-۱- یافته‌های حاصل از داده‌های کیفی

در مرحله اول پس از مطالعه تحقیقات انجام شده و برگزاری ۱۲ جلسه مصاحبه عمیق، ۴۰ عامل به عنوان عوامل کلیدی شناسایی و در قالب هشت شاخص دسته‌بندی شدند. جدول ۱ عوامل موثر بر آینده مهاجرت اتباع افغانستانی به ایران را نشان می‌دهد.

جدول ۱ : عوامل شناسایی شده موثر بر آینده مهاجرت اتباع افغانستانی

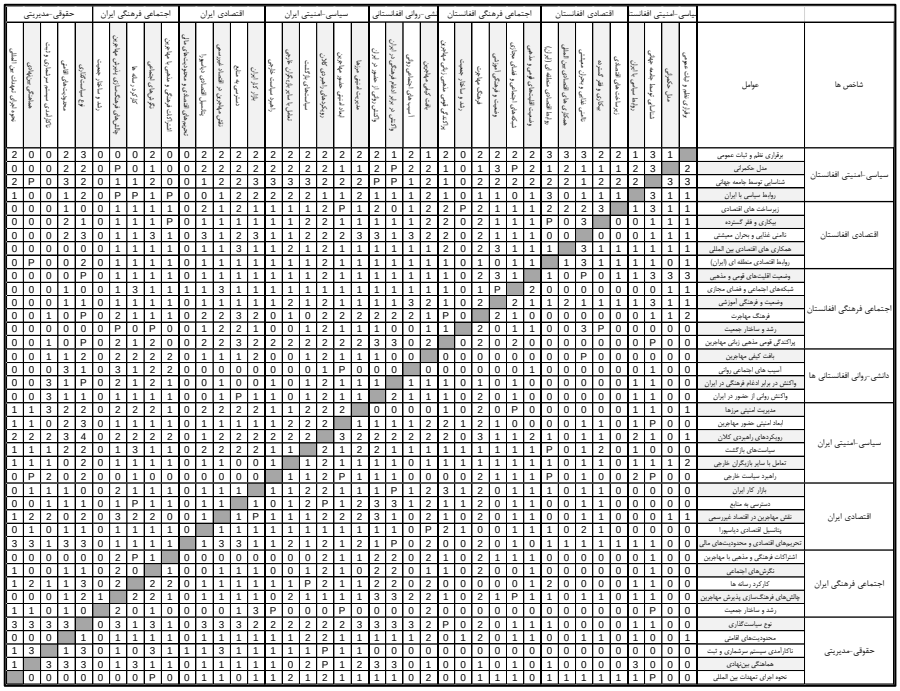
شاخص	عامل	توضیحات
سیاسی امنیتی افغانستان	نظم و ثبات عمومی	تامین امنیت برای شهروندان افغانستان به صورت پایدار و فراگیر.
	مدل حکمرانی	این عامل به روش‌های اداره و اعمال قدرت توسط حاکم افغانستان اشاره دارد.
	شناسایی جامعه جهانی	این عامل به میزان به رسمیت شناخته شدن نظام حاکم بر افغانستان توسط دیگر کشورها و نوع تعامل با افغانستان اشاره دارد.
	روابط سیاسی با ایران	این عامل به کیفیت و سطح تعاملات رسمی و راهبردی میان دولت حاکم بر افغانستان و جمهوری اسلامی ایران اشاره دارد.
اقتصادی افغانستان	زیرساخت های اقتصادی	این عامل به شبکه، تسهیلات و سیستم‌های فیزیکی و سازمانی اشاره دارد که برای اقتصاد و تولید و مبادله کالا و خدمات در کشور ضروری هستند.
	بیکاری و فقر گسترده	این عامل به شرایط حاد اقتصادی اشاره دارد که بخش عمده‌ای از جامعه افغانستان را دربرگرفته و مشخصه آن نرخ بسیار بالای بیکاری و سطوح شدید فقر است.
	ناامنی غذایی و معیشتی	این عامل به شرایطی اشاره دارد که در آن بخش بزرگی از جمعیت افغانستان دسترسی پایدار و کافی به غذا و نیازهای اولیه معیشتی را ندارند.
	همکاری بین‌المللی	این عامل به میزان و کیفیت کمک‌ها، مشارکت‌ها و تعاملات مالی و فنی بین افغانستان با کشورهای دیگر، سازمان‌های بین‌المللی و نهادهای جهانی اشاره دارد.
	روابط اقتصادی منطقه‌ای	این عامل به حجم، تنوع و کیفیت مبادلات، سرمایه‌گذاری‌ها و همکاری‌های اقتصادی با کشورهای منطقه اشاره دارد.
اجتماعی فرهنگی افغانستان	اقلیت‌های قومی‌ومذهبی	این عامل به میزان برخورداری گروه‌های غیرپشتون و پیروان مذاهب غیرحنفی از حقوق شهروندی، امنیت جانی و عدالت اجتماعی در ساختار افغانستان اشاره دارد.
	شبکه‌های اجتماعی	این عامل به مجموعه پیوندها و ارتباطات بین فردی میان افغانستانی‌ها از طریق فضای واقعی یا مجازی اشاره دارد.
	وضعیت فرهنگی‌آموزشی	این عامل به شرایط حاکم بر نظام فرهنگی و آموزشی اعم از حضور بانوان در جامعه و نگرش جامعه به تحصیل بخصوص تحصیل زنان در افغانستان اشاره دارد.
	نوع مهاجرت	این عامل به الگو و ترکیب جمعیتی جریان مهاجرت از افغانستان اشاره دارد که بر اساس واحد تصمیم‌گیرنده (فرد یا خانواده) تعریف می‌شود
	رشد و ساختار جمعیت	این عامل به ویژگی‌های کمی و کیفی جمعیت افغانستان اشاره دارد.
	پراکندگی مهاجرین	این عامل به ترکیب متنوع و سهم گروه‌های مختلف در مهاجرت به ایران اشاره دارد و انعکاسی از ساختار پیچیده جامعه افغانستان است.
دانشی-روانی مهاجرین	بافت کیفی مهاجرین	این عامل به سطح مهارت‌ها، تخصص و سرمایه انسانی مهاجران افغانستانی اشاره دارد که می‌توان آنان را از نیروی کار غیرماهر تا نخبه دسته‌بندی کرد.
	آسیب های اجتماعی	این عامل به مشکلات و چالش‌های سلامت روحی روانی اشاره دارد که برخی از مهاجران افغانستانی، در مهاجرت به ایران با خود به همراه می آورند.
	واکنش در برابر ادغام	این عامل به نحوه پاسخ و تعامل مهاجران افغانستانی با ادغام در فرهنگ و جامعه میزبان اشاره دارد که در یک طیف از پذیرش تا مقاومت قرار دارد.
	واکنش از حضور در ایران	این عامل به ارزیابی ذهنی و عاطفی مهاجران افغانستانی از کیفیت زندگی، شرایط اجتماعی و موقعیت خود در ایران اشاره دارد.
سیاسی-امنیتی	مدیریت امنیتی مرزها	این عامل به سیاست‌ها، اقدامات و توانایی‌های جمهوری اسلامی ایران در کنترل، نظارت و تأمین امنیت مرزهای خود با افغانستان اشاره دارد
	ابعاد امنیتی مهاجرین	این عامل به ارزیابی ایران از پیامدهای امنیتیِ حضور اتباع در کشور اشاره دارد.

	رویکردهای کلان	این عامل به چارچوب کلان سیاست‌گذاری ایران در قبال مهاجرت اشاره دارد.
	سیاست‌های بازگشت	این عامل به برنامه‌ها و اقدامات عملی جمهوری اسلامی ایران برای ترغیب یا وادار کردن اتباع افغانستانی به بازگشت به افغانستان اشاره دارد
	تعامل با بازیگران خارجی	این عامل به الگو و سطح همکاری جمهوری اسلامی ایران با دیگر کشورها و نهادهای بین‌المللی برای مدیریت مسئله مهاجران افغانستانی اشاره دارد
	راهبرد سیاست خارجی	این عامل به جهت‌گیری دیپلماتیک ایران در قبال افغانستان اشاره دارد که فراتر از مسئله مهاجرت، منافع ملی و نقش‌آفرینی منطقه‌ای ایران را دنبال می‌کند.
اقتصادی ایران	بازار کار ایران	این عامل به ظرفیت و توانایی اقتصاد ایران در ایجاد و حفظ فرصت‌های شغلی، به‌ویژه در مشاغل سخت و کم‌درآمد اشاره دارد.
	دسترسی به منابع	این عامل به میزان توانایی و تمایل دولت ایران برای ارائه یارانه و خدمات عمومی یارانه‌ای به مهاجران افغانستانی اشاره دارد.
	اقتصاد غیررسمی	این عامل به تأثیر فعالیت اقتصادی مهاجران بر اقتصاد غیررسمی ایران اشاره دارد.
	پتانسیل اقتصادی	این عامل به وجود یک جمعیت بزرگ مهاجر افغانستانی در ایران اشاره دارد که به عنوان یک منبع ارزان‌قیمت و انعطاف‌پذیر نیروی کار در نظر گرفته می‌شود.
	تحریم‌های اقتصادی	این عامل به محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های اعمال‌شده بر روابط مالی، بانکی و تجاری ایران اشاره دارد که با هدف اعمال فشار سیاسی طراحی شده‌اند.
اجتماعی فرهنگی ایران	اشتراکات با مهاجرین	این عامل به میزان همپوشانی هویت‌های فرهنگی و دینی بین جامعه میزبان ایران و مهاجران افغانستانی اشاره دارد.
	نگرش‌های اجتماعی	این عامل به دیدگاه‌ها، احساسات و طرز تفکر عمومی جامعه میزبان نسبت به حضور و فعالیت مهاجران اشاره دارد.
	کارکرد رسانه ها	این عامل به نحوه عملکرد و جهت‌گیری محتوایی رسانه‌های داخلی (اعم از رسمی و غیررسمی) در قبال پدیده مهاجرت اتباع افغانستانی اشاره دارد.
	پذیرش مهاجرین	این عامل به میزان توانایی و تمایل جامعه و نهادهای فرهنگی ایران برای پذیرش دیگری به عنوان بخشی از واقعیت اجتماعی اشاره دارد.
	رشد و ساختار جمعیت	این عامل به ویژگی‌های جمعیتی کشور ایران اشاره دارد که به طور مستقیم بر توانایی، نیاز و نگرش جامعه میزبان در قبال پدیده مهاجرت تأثیر می‌گذارد.
مدیریتی	نوع سیاست‌گذاری	این عامل به افق زمانی، جامعیت و میزان آینده‌نگری در طراحی و اجرای قوانین و برنامه‌های مربوط به مدیریت مهاجران افغانستانی توسط دولت ایران اشاره دارد.
	محدودیت‌های اقامتی	این عامل به سیاست‌های دولت ایران در زمینه سخت‌گیری یا تسهیل شرایط قانونی برای اقامت مهاجران افغانستانی اشاره دارد.
	سیستم سرشماری	این عامل به میزان هماهنگی، دقت و جامعیت نظام جمع‌آوری و مدیریت داده‌های مربوط به مهاجران افغانستانی در ایران اشاره دارد.
	هماهنگی بین‌نهادی	این عامل به میزان انسجام، همکاری و همراستایی میان نهادها و سازمان‌های مختلف در طراحی و اجرای سیاست‌های مربوط به مهاجران افغانستانی اشاره دارد.
	تعهدات بین المللی	این عامل به میزان پایبندی و عمل ایران به قوانین، کنوانسیون‌ها و موافقتنامه‌های بین‌المللی در حوزه حقوق پناهندگان و مهاجران اشاره دارد.

۴-۲- یافته‌های حاصل از داده‌های کمی

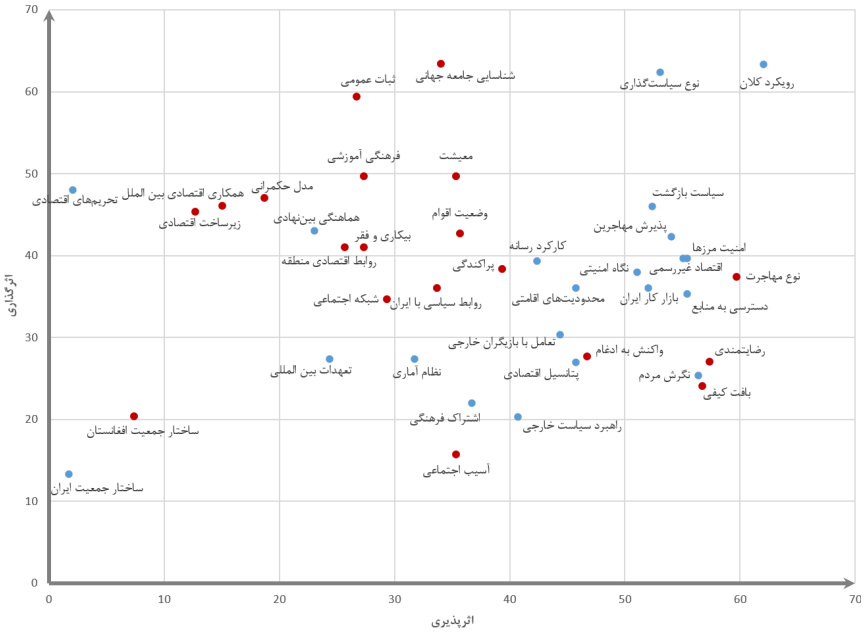
در مرحله دوم، با بهره‌گیری از روش تحلیل ساختاری و نرم‌افزار MICMAC، ماتریس اثرات متقابل مستقیم میان ۴۰ عامل کلیدی تدوین شد (شکل ۲). این ماتریس شامل

۱۵۶۰ رابطه بالقوه بود که بر اساس نظرات خبرگان و اجماع گفتمانی در پنل‌های تخصصی امتیازدهی گردید.

شکل ۲: ماتریس روابط مستقیم عوامل

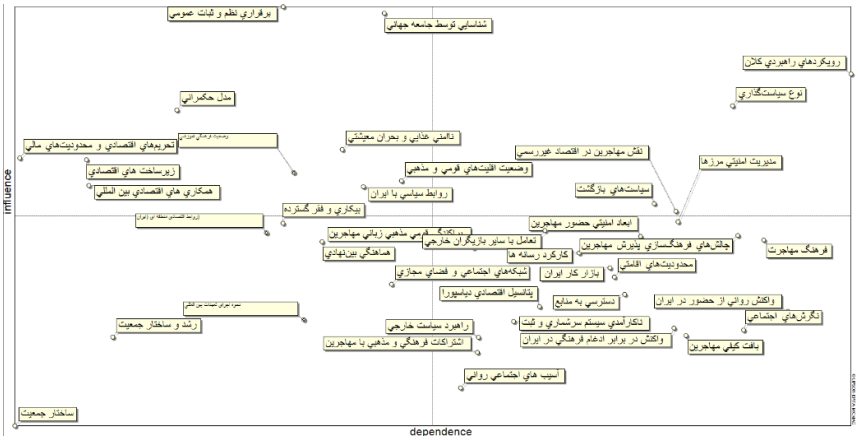
بر اساس ارزیابی خبرگان و داده‌های ماتریس روابط مستقیم (شکل ۲)، حدود ۶۴ درصد از کل روابط بالقوه (۱۵۶۰ رابطه) دارای اثرگذاری مستقیم یا بالقوه هستند. این میزان نسبتاً بالا نشان‌دهنده شبکه‌ای متراکم از وابستگی‌های علّی میان عوامل در دو کشور ایران و افغانستان است. مختصات اثرگذاری مستقیم (مجموع سطرها در شکل ۲) و اثرپذیری مستقیم (مجموع ستون‌ها در شکل ۲) در نقشه اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم (شکل ۳) برای متغیرهای مربوط به ایران با رنگ آبی و برای متغیرهای مربوط به افغانستان به رنگ قرمز، ترسیم شده که نشان دهنده جایگاه متغیرها در تحلیل تاثیر متقابل (شکل ۱) است.

شکل ۳: نقشه اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم عوامل

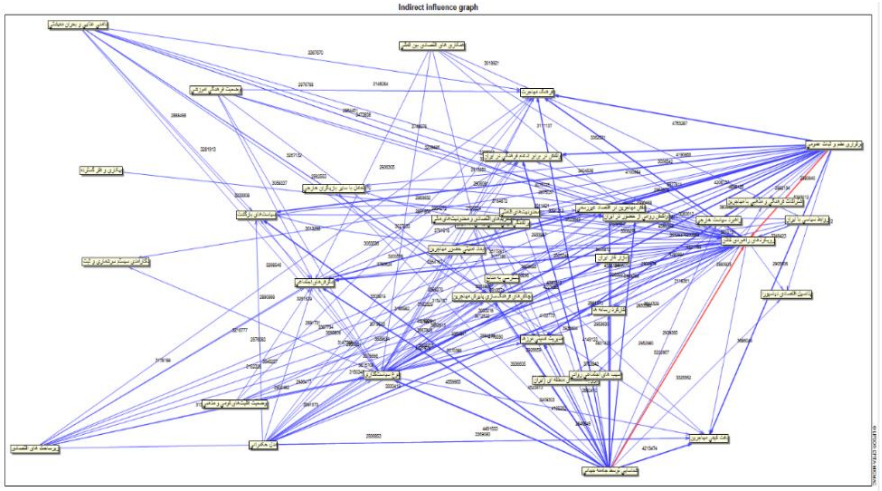
در مرحله سوم، پیشران‌های کلیدی بر اساس میزان تأثیرگذاری و تاثیرپذیری مستقیم و غیرمستقیم شناسایی می‌شوند. این پیشران‌ها، عوامل اصلی شکل‌دهنده آینده هستند. در این مرحله نتایج حاصل از ماتریس روابط مستقیم به سطح روابط غیرمستقیم تعمیم داده شد. به بیان دیگر، پژوهشگران با استفاده از محاسبات ریاضی و جبر خطی بر روی ماتریس روابط مستقیم توسط نرم افزار، ماتریس جدیدی ایجاد کردند تا روابط غیرمستقیم میان عوامل نیز نمایان شود. به عنوان مثالی برای تبیین روابط مستقیم و غیر مستقیم، می‌دانیم که زیرساخت اقتصادی افغانستان، اثرگذاری مستقیمی بر ناامنی غذایی در این کشور دارد. در سوی دیگر اگر چه زیرساخت‌های اقتصادی افغانستان، تاثیر مستقیمی بر منابع عمومی ایران ندارد، لیکن این متغیر باعث تشدید ناامنی غذایی در افغانستان شده و این مساله به نوبه خود باعث افزایش مهاجرت و در نتیجه افزایش فشار بر منابع عمومی ایران می‌شود. به عبارت دیگر زیرساخت‌های اقتصادی افغانستان، تاثیر غیرمستقیمی بر منابع عمومی ایران دارد. این نوع روابط، تأثیرهایی را نشان می‌دهند که از طریق یک یا چند عامل واسطه اتفاق می‌افتند و در واقع ساختار پویاتر و واقع‌گرایانه‌تری

از تعامل متغیرها را ارائه می‌دهند. نقشه اثرگذاری و اثرپذیری غیرمستقیم عوامل در شکل ۴ نشان شده است.

شکل ۴: نقشه اثرگذاری و اثرپذیری غیرمستقیم عوامل

گراف روابط غیرمستقیم میان عوامل مختلف در شکل ۵ نشان داده شده است. این گراف که از ماتریس روابط غیرمستقیم به دست آمده نشان می‌دهد که هر یک از عوامل با چه عوامل دیگری و با چه شدتی، اثرگذاری غیرمستقیم دارند.

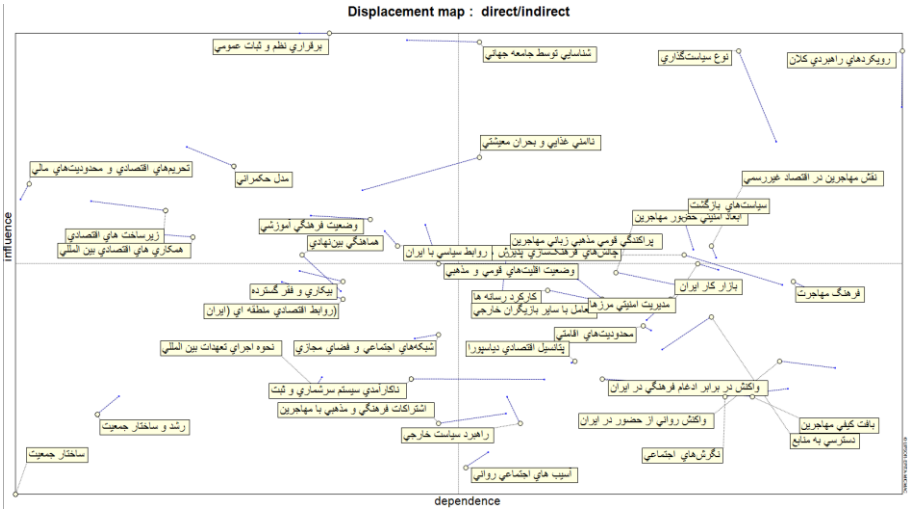
شکل۵: گراف رابطه اثرگذاری غیر مستقیم میان عوامل

مقایسه نتایج حاصل از ماتریس روابط مستقیم و غیرمستقیم نشان می‌دهد که با در نظر گرفتن اثرات زنجیره‌ای و تعاملات میان متغیرها، میزان اثرگذاری و اثرپذیری برخی عوامل تغییر می‌کند و در نتیجه جایگاه آنها در نقشه اثرگذاری–اثرپذیری نیز جابه‌جا می‌شود. این تغییرات در قالب نمودار جابه‌جایی عوامل (شکل ۶) ارائه شده است. در واقع تحلیل روابط مستقیم تنها تأثیرات بدون واسطه میان عوامل را نشان می‌دهد، در حالی که تحلیل غیرمستقیم، پیامدهای ناشی از مسیرهای چندمرحله‌ای و روابط زنجیروار میان متغیرها را نیز در نظر می‌گیرد.

بررسی تغییرات رتبه عوامل نشان می‌دهد که برخی متغیرها در اثر در نظر گرفتن روابط غیرمستقیم، اهمیت بیشتری پیدا کرده‌اند. برای نمونه متغیر مدل حکمرانی طالبان در افغانستان در تحلیل روابط مستقیم در جایگاه ششم از نظر اثرگذاری قرار داشت، اما با لحاظ شدن اثرات غیرمستقیم به جایگاه پنجم ارتقا یافت. این تغییر نشان می‌دهد که اگرچه اثر مستقیم این عامل محدودتر به نظر می‌رسد، اما از طریق تأثیرگذاری بر سایر متغیرهای مرتبط با وضعیت سیاسی، امنیتی و اجتماعی افغانستان، نقش بیشتری در شبکه عوامل ایفا می‌کند. در مقابل، تحلیل اثرپذیری غیرمستقیم نیز موجب تغییر جایگاه برخی عوامل شد. به‌عنوان مثال متغیر چالش‌های فرهنگ‌سازی جامعه ایران در پذیرش مهاجران افغانستانی از رتبه یازدهم در تحلیل روابط مستقیم به رتبه پنجم در تحلیل روابط غیرمستقیم ارتقا یافت. این تغییر بیانگر آن است که این متغیر علاوه بر تأثیرات مستقیم سایر عوامل، تحت تأثیر مجموعه‌ای از روابط زنجیروار میان متغیرهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی قرار دارد و حساسیت بیشتری به تحولات کل سیستم مهاجرت دارد. بنابراین تغییر جایگاه عوامل در تحلیل غیرمستقیم صرفاً یک جابه‌جایی عددی در رتبه‌بندی نیست، بلکه نشان‌دهنده تغییر در درک نقش و جایگاه متغیرها در یک سیستم پیچیده و به‌هم‌پیوسته است؛ به‌گونه‌ای که برخی عوامل از طریق روابط غیرمستقیم، اهمیت و حساسیتی فراتر از آنچه در تحلیل روابط مستقیم مشاهده می‌شود، پیدا می‌کنند.

برای شناسایی عدم‌قطعیت‌های کلیدی، فرآیندی معیارمحور و کمی‌سازی‌شده به‌کار گرفته شد. ابتدا مقادیر اثرگذاری و اثرپذیری غیرمستقیم متغیرها از خروجی نرم‌افزار استخراج شد و متغیرهایی که به‌طور هم‌زمان در چارک بالای راست نمودار اثرگذاری

مستقیم و غیرمستقیم قرار داشتند، به‌عنوان نامزدهای اولیه شناسایی شدند. این متغیرها در ناحیه عدم‌قطعیت‌ها قرار می‌گیرند و نقش دوگانه اثرگذاری و اثرپذیری در سیستم دارند. با این حال، همه این متغیرها عدم‌قطعیت کلیدی محسوب نشدند.

شکل۶: نمودار جابه جایی عوامل

تبدیل عدم‌قطعیت به عدم‌قطعیت کلیدی در گامی مستقل و مبتنی بر تعریف مفهومی آن در آینده‌پژوهی صورت گرفت. بر این اساس، تنها متغیرهایی انتخاب شدند که علاوه بر نقش ساختاری، دارای ویژگی‌هایی چون ابهام در مسیر تحول، تعارض در الگوهای کنشگری، ناپایداری سیاستی، غیرقابل‌پیش‌بینی بودن پیامدها و امکان چندمسیرگی آینده بودند(Arcade et al., 1999) .

۵- بحث

یافته‌های این پژوهش نشان داد که آینده مهاجرت اتباع افغانستانی به ایران تحت تأثیر چهار عدم‌قطعیت کلیدی شامل رویکردهای راهبردی کلان ایران، نوع سیاست‌گذاری مهاجرتی ایران، میزان شناسایی حکومت طالبان و سطح نظم و ثبات افغانستان قرار دارد. در این بخش، ضمن تفسیر این عدم‌قطعیت‌ها و مقایسه آن‌ها با مطالعات پیشین، نحوه برهم‌کنش آن‌ها و پیامدهای سیاستی و امنیتی این یافته‌ها مورد بحث قرار می‌گیرد.

همانگونه که در قسمت بالا سمت راست شکل ۶ دیده می‌شود رویکردهای راهبردی کلان ایران در قبال مهاجران، کلیدی‌ترین عدم قطعیت شناسایی شده است. رویکردهای ایران طی دهه‌های گذشته میان سه الگوی بسط‌محور (امت‌گرایانه)، الگوی توسعه‌محور (ظرفیت‌محور) و الگوی قبض‌محور (امنیتی-کنترلی) نوسان داشته است. این نوسان منجر به بی‌ثباتی راهبردی، تصمیم‌گیری‌های واکنشی و تضعیف ظرفیت پیش‌بینی نهادهای امنیتی شده است. از منظر امنیتی، چنین نوسانی می‌تواند به افزایش فشار بر مرزها، تشدید آسیب‌پذیری‌های امنیتی و تضعیف انسجام اجتماعی بیانجامد. از این منظر، رویکرد ایران نسبت به مهاجران افغانستانی را نمی‌توان صرفاً یک انتخاب در حوزه سیاست مهاجرتی دانست، بلکه این رویکرد تا حدی بازتابی از نحوه تعریف جایگاه افغانستان در محاسبات راهبردی و نظم منطقه‌ای ایران است. این یافته با پژوهش مقصودی (۱۴۰۱) همخوانی دارد که نبود رویکرد کلان و بی‌توجهی به ابعاد مختلف مهاجرت را از مهم‌ترین آسیب‌های سیاست‌گذاری ایران دانسته است. همچنین افشانی و شیری محمدآباد (۲۰۲۳)، آراسته و همکاران (۱۴۰۲) و نیز سعیدی (۱۴۰۰) بر فرصت‌های اقتصادی-فرهنگی مهاجران تأکید کرده‌اند، در حالی که ذوالفقاری و مرادی (۱۳۹۷) بر لزوم رویکردهای کنترلی برای حفظ امنیت مرزی تمرکز دارند.

دومین عدم‌قطعیت کلیدی، نوع سیاست‌گذاری ایران در حوزه مهاجرت از منظر سیاستی است. این عامل به میزان جامعیت، آینده‌نگری و نحوه طراحی و اجرای قوانین و برنامه‌های مرتبط با مدیریت مهاجران افغانستانی توسط دولت ایران اشاره دارد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد مسیر آینده سیاست‌گذاری مهاجرتی ایران میان دو وضعیت متفاوت قرار دارد: تداوم سیاست‌های مقطعی، واکنشی و بحران‌محور، یا حرکت به سمت سیاست‌گذاری جامع، پایدار و آینده‌نگر. این یافته با مطالعات پیشین درباره چالش‌های نظام مدیریت مهاجرت در ایران هم‌راستا است؛ به‌گونه‌ای که مختارزاده و انصاری (۱۴۰۱) بر ضعف نظام ثبت و پایش اطلاعات مهاجران و نبود سازوکار جامع در مدیریت وضعیت آنان تأکید کرده‌اند و آراسته و همکاران (۱۴۰۲) نیز بر ضرورت گذار از سیاست‌های محدودکننده به سمت مدیریت مشروط و هدفمند مهاجرت اشاره داشته‌اند. با این حال، پژوهش حاضر این موضوع را نه صرفاً به‌عنوان یک ضعف موجود بلکه به‌عنوان یک عدم‌قطعیت کلیدی در آینده مهاجرت افغانستانی‌ها به ایران شناسایی کرده است؛ به این

معنا که مسیر آینده می‌تواند میان تداوم سیاست‌های واکنشی یا شکل‌گیری سیاستی جامع و آینده‌نگر تغییر کند.

سومین عدم قطعیت کلیدی، شناسایی حکومت طالبان توسط جامعه جهانی است. این عدم‌قطعیت برون‌زا، تأثیر مستقیمی بر ثبات افغانستان و شدت جریان مهاجرتی به ایران دارد. عدم شناسایی رسمی تاکنون به تداوم بحران اقتصادی و اجتماعی در افغانستان منجر شده است. پیامدهای امنیتی شامل افزایش موج‌های ناگهانی مهاجرت، فشار بر مرزهای شرقی و تهدیدات فراملی است. این یافته با پژوهش صادقی و همکاران (۱۳۹۸) سازگار است که بی‌ثباتی سیاسی را عامل اصلی تمایلات مهاجرتی اتباع افغان دانسته‌اند.

چهارمین و آخرین عدم قطعیت کلیدی شناسایی شده، میزان نظم و ثبات عمومی در افغانستان، است. این عامل بیشترین اثرگذاری غیرمستقیم را در تحلیل ساختاری داشت. سطح ثبات افغانستان به‌طور مستقیم بر حجم، نوع و ماهیت مهاجرت به ایران اثرگذار است. بی‌ثباتی منجر به افزایش مهاجرت غیرقانونی، بزهکاری مرزی و تهدیدات ترکیبی می‌شود، در حالی که ثبات نسبی زمینه بازگشت داوطلبانه و مدیریت‌پذیر شدن جریان‌ها را فراهم می‌آورد. این نتیجه با پژوهش محمدی و همکاران (۱۳۹۸) همخوانی دارد که ارتباط مستقیم بی‌ثباتی افغانستان با تهدیدات امنیتی ایران را برجسته کرده است.

از منظر تاریخی، رابطه ایران و افغانستان را نمی‌توان صرفاً در چارچوب معاصر مهاجرت یا مناسبات دوجانبه دولت‌ها تحلیل کرد. پیوندهای تاریخی، فرهنگی و تمدنی میان دو سرزمین در دوره‌های مختلف با تحولات سیاسی و شکل‌گیری مرزهای دولت‌های مدرن، به تدریج در کنار مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی و امنیتی قرار گرفته است. در دوره معاصر نیز تحولات افغانستان از جنگ و ناامنی داخلی تا مداخله قدرت‌های خارجی و ظهور و تداوم حکمرانی طالبان، موجب شده است که افغانستان هم‌زمان در جایگاه یک همسایه ژئوپلیتیکی، کانون بالقوه ناامنی و بی‌ثباتی، شریک بالقوه اقتصادی و منطقه‌ای و منشأ یکی از مهم‌ترین جریان‌های مهاجرتی به ایران قرار گیرد. از این منظر، مهاجرت اتباع افغانستانی را نمی‌توان پدیده‌ای مستقل از جایگاه افغانستان در نظم منطقه‌ای و محاسبات راهبردی ایران دانست.

با توجه به آنکه عدم‌قطعیت‌های کلیدی شناسایی‌شده در عمل به‌صورت منفرد عمل نمی‌کنند، بلکه در برهم‌کنش با یکدیگر آرایش‌های متفاوتی از پیامدهای اجتماعی،

امنیتی و نهادی را تولید می‌کنند، تحلیل صرفِ هر عدم‌قطعیت به‌صورت جداگانه برای درک پویایی‌های آینده کافی نیست. از این‌رو در جدول (۳)، چند ترکیب متمایز از وضعیت‌های مختلف عدم‌قطعیت‌ها برای نشان دادن پیامدهای احتمالی برهم‌کنش آنها ارائه شده است.

جدول ۳: برخی از ترکیب‌های عدم‌قطعیت‌های کلیدی و پیامدهای آن‌ها

ترکیب وضعیت	ویژگی‌های مهاجرتی	پیامدهای اجتماعی	پیامدهای امنیتی	پیامدهای حکمرانی
ثبات نسبی + شناسایی نسبی طالبان + افق بلندمدت + رویکرد توسعه‌محور	کاهش مهاجرت اجباری، افزایش مهاجرت قانونی و هدفمند، امکان بازگشت داوطلبانه	کاهش تنش‌های هویتی، افزایش امکان ادغام، بهره‌گیری از سرمایه انسانی مهاجران	کاهش فشار بر مرزهای شرقی، کاهش تهدیدات ترکیبی، افزایش قابلیت پایش	تقویت حکمرانی مهاجرتی، افزایش هماهنگی بین‌نهادی، ارتقای تاب‌آوری امنیت ملی
ثبات نسبی + عدم شناسایی + افق کوتاه‌مدت + قبض‌محور	کاهش نسبی مهاجرت اجباری اما تداوم مهاجرت غیرقانونی	افزایش شکاف اجتماعی، رشد نگرش‌های منفی نسبت به مهاجران،	تمرکز بر کنترل انتظامی و مرزی، برخوردهای مقطعی، استمرار تهدیدات	سیاست‌های واکنشی، افزایش هزینه‌های اجرایی، ضعف در ساماندهی مهاجران
بی‌ثباتی + عدم شناسایی طالبان + افق کوتاه‌مدت + رویکرد قبض‌محور	موج‌های مهاجرت، مهاجرت غیرقانونی، فشار مضاعف بر کلان‌شهرها و مناطق مرزی	افزایش تعارض اجتماعی، رشد آسیب‌های اجتماعی، افزایش احساس ناامنی	فشار بر مرزهای شرقی، افزایش نفوذ و تهدیدات فراملی، افزایش ریسک بی‌ثباتی	بحران در هماهنگی نهادی، فرسایش ظرفیت‌های اجرایی، کاهش کارآمدی حکمرانی مهاجرتی
بی‌ثباتی + شناسایی نسبی طالبان + افق بلندمدت + رویکرد توسعه‌محور	مهاجرت بالا اما قابل‌مدیریت؛ امکان جذب گزینشی و کنترل رسمی جریان‌ها	فشار بر منابع عمومی و خدمات اجتماعی، امکان کاهش تنش با تنظیم حقوقی	کاهش نسبی تهدیدات ترکیبی نسبت به وضعیت بحرانی، اما استمرار فشار مرزی	افزایش تاب‌آوری نهادی، امکان اجرای سیاست‌های چندمسیره و سازگار با شوک‌های مهاجرتی

مقایسه ترکیب‌های فوق نشان می‌دهد که پیامدهای آینده مهاجرت افغانستانی‌ها به ایران تابع یک عدم‌قطعیت منفرد نیست، بلکه از برهم‌کنش چهار عدم‌قطعیت کلیدی شناسایی‌شده شکل می‌گیرد. بر این اساس تغییر در وضعیت هر یک از این عدم‌قطعیت‌ها می‌تواند در تعامل با سایر عوامل، مسیر و ماهیت پیامدهای مهاجرت را تغییر دهد؛ به‌گونه‌ای که ترکیب رویکرد توسعه‌محور و سیاست‌گذاری آینده‌نگر، حتی در شرایط بی‌ثباتی افغانستان، می‌تواند تاب‌آوری نظام مهاجرتی را افزایش دهد، در

حالی که هم‌زمانی بی‌ثباتی افغانستان، عدم شناسایی طالبان، رویکرد قبض‌محور و سیاست‌گذاری واکنشی می‌تواند به تشدید فشارهای مرزی، اجتماعی و امنیتی منجر شود. این یافته، درک سیستمی‌تری از آینده مهاجرت فراهم می‌کند و مبنایی برای طراحی سیاست‌های منعطف و متناسب با تغییر شرایط ایجاد می‌نماید. در ادامه و در قالب جدول (۴) برای نشان دادن نحوه برهم‌کنش این عدم‌قطعیت‌ها، چند تصویر بدیل آینده ارائه می‌شود.

جدول ۴: تصاویر بدیل آینده بر اساس ترکیب چهار عدم‌قطعیت کلیدی

ترکیب وضعیت	وضعیت افغانستان	حکومت طالبان	راهبرد ایران	رویکرد سیاستی	تصویر کلی
آینده مطلوب و مدیریت‌شده	ثبات نسبی	شناسایی نسبی	توسعه‌محور	آینده‌نگر	مهاجرت قانونی، ساماندهی اقامت و اشتغال،کاهش فشار مرزی
ثبات شکننده و مدیریت واکنشی	ثبات نسبی	عدم شناسایی	قبض‌محور	واکنشی	تداوم مهاجرت غیرقانونی، کنترل مرزی، افزایش شکاف اجتماعی
بی‌ثباتی همراه با حکمرانی تطبیقی	بی‌ثباتی نسبی	شناسایی نسبی	توسعه‌محور	آینده‌نگر	آمادگی موج‌های مهاجرتی، ساماندهی ، افزایش تاب‌آوری
بحران و امنیتی‌سازی	بی‌ثباتی نسبی	عدم شناسایی	قبض‌محور	واکنشی	موج‌های ناگهانی، کنترل مرزی، فشار نهادی، افزایش بی‌ثباتی

برای نشان دادن نحوه برهم‌کنش عدم‌قطعیت‌های کلیدی و ترسیم تصاویر بدیل از آینده، چهار وضعیت متفاوت در افق زمانی ۱۴۱۵ شمسی ارائه شده است. این تصاویر، ترکیب‌های متفاوتی از وضعیت افغانستان، میزان شناسایی حکومت طالبان، رویکرد کلان ایران و نوع سیاست‌گذاری مهاجرتی را نشان می‌دهند.

در تصویر اول، آینده‌ای مبتنی بر ثبات و مدیریت توسعه‌محور مهاجرت شکل می‌گیرد. در این وضعیت ثبات نسبی در افغانستان برقرار بوده، شناسایی نسبی حکومت طالبان شکل گرفته، رویکرد ایران توسعه‌محور و سیاست‌گذاری مهاجرتی جامع و آینده‌نگر است. در چنین شرایطی مهاجرت افغانستانی‌ها عمدتاً در قالب سازوکارهای قانونی و هدفمند مدیریت می‌شود، امکان بهره‌گیری از ظرفیت‌های انسانی و اقتصادی مهاجران افزایش می‌یابد، ادغام اجتماعی نسل‌های بعدی تقویت شده و فشارهای امنیتی و مرزی کاهش پیدا می‌کند. در نتیجه مهاجرت می‌تواند از یک چالش صرف به یک ظرفیت توسعه‌ای تبدیل شود. در تصویر دوم، آینده‌ای با ثبات نسبی اما مدیریت واکنشی مهاجرت شکل

می‌گیرد. در این وضعیت با وجود ثبات نسبی در افغانستان، عدم شناسایی حکومت طالبان، رویکرد قبض‌محور و سیاست‌گذاری واکنشی غالب است. در این شرایط اگرچه شدت بحران مهاجرتی نسبتاً کنترل‌پذیر باقی می‌ماند، اما تداوم سیاست‌های محدودکننده، ضعف در ساماندهی مهاجران و تمرکز بر کنترل‌های کوتاه‌مدت می‌تواند موجب استمرار مهاجرت غیرقانونی، افزایش هزینه‌های مدیریتی و تشدید برخی پیامدهای اجتماعی شود.

در تصویر سوم، آینده‌ای با بی‌ثباتی افغانستان شکل می‌گیرد. در این وضعیت بی‌ثباتی نسبی در افغانستان افزایش یافته، شناسایی حکومت طالبان محدود یا نامشخص است اما ایران با اتخاذ رویکرد توسعه‌محور و سیاست‌گذاری آینده‌نگر تلاش می‌کند پیامدهای موج‌های مهاجرتی را مدیریت کند. در این شرایط اگرچه فشارهای ناشی از ناامنی افغانستان افزایش می‌یابد، اما از طریق ساماندهی قانونی و سیاست‌های گزینشی در پذیرش و اشتغال، امکان افزایش تاب‌آوری نظام مدیریت مهاجرت فراهم می‌شود. در تصویر چهارم، آینده‌ای بحرانی و امنیتی‌شده شکل می‌گیرد. در این وضعیت بی‌ثباتی افغانستان، عدم شناسایی حکومت طالبان، رویکرد قبض‌محور ایران و سیاست‌گذاری واکنشی هم‌زمان می‌شوند. پیامد این ترکیب می‌تواند شامل افزایش موج‌های مهاجرت غیرقانونی، تشدید فشار بر مرزها و فرسایش ظرفیت‌های حکمرانی باشد.

۶- نتیجه گیری و پیشنهاد

تحلیل ترکیبی عدم‌قطعیت‌های کلیدی نشان می‌دهد که آینده مهاجرت اتباع افغانستانی به ایران حاصل برهم‌کنش وضعیت افغانستان، میزان شناسایی حکومت طالبان، رویکرد راهبردی ایران و نوع سیاست‌گذاری مهاجرتی است. هم‌زمانی بی‌ثباتی افغانستان، عدم شناسایی طالبان، رویکرد قبض‌محور و سیاست‌گذاری واکنشی می‌تواند فشار بر مرزها، ظرفیت‌های حکمرانی و انسجام اجتماعی را افزایش دهد؛ در مقابل، رویکرد توسعه‌محور و سیاست‌گذاری جامع و آینده‌نگر می‌تواند حتی در شرایط بی‌ثباتی، ظرفیت مدیریت و تاب‌آوری نظام مهاجرتی را تقویت کند. بنابراین، جهت‌گیری سیاست‌گذاری داخلی ایران یکی از مهم‌ترین نقاط مداخله در شکل‌دهی به آینده مهاجرت است.

در شرایط ثبات نسبی افغانستان و رویکرد توسعه‌محور، اولویت سیاستی می‌تواند بر ساماندهی پایدار مهاجرت متمرکز شود. تدوین نظام جامع اقامت، اشتغال و تعیین

وضعیت حقوقی مهاجران، تقویت ادغام کنترل‌شده و بهره‌گیری گزینشی از سرمایه انسانی آنان می‌تواند ضمن کاهش بی‌نظمی نهادی و تنش‌های اجتماعی، ظرفیت‌های اقتصادی مهاجرت را افزایش دهد. میزان شناسایی حکومت طالبان نیز در این شرایط بر همکاری‌های منطقه‌ای، مدیریت مرزها و زمینه‌های بازگشت داوطلبانه اثرگذار خواهد بود.

در شرایط بی‌ثباتی افغانستان، سیاست‌گذاری ایران باید بر افزایش تاب‌آوری نهادی و آمادگی برای شوک‌های مهاجرتی متمرکز شود. ساماندهی قانونی جریان‌ها، جذب گزینشی نیروی کار متناسب با نیاز کشور، تقویت سامانه‌های ثبت و پایش مهاجران و افزایش ظرفیت خدمات عمومی در مناطق مرزی و مهاجرپذیر می‌تواند از تبدیل بی‌ثباتی افغانستان به بحران مدیریت‌ناپذیر جلوگیری کند. در این وضعیت پایش مستمر تحولات افغانستان و روابط با حکومت طالبان نیز ضروری است.

در شرایط ثبات نسبی افغانستان همراه با سیاست‌گذاری واکنشی و رویکردهای محدودکننده، تقویت هماهنگی بین‌نهادی، یکپارچه‌سازی سامانه‌های اطلاعاتی و مدیریت منسجم مهاجرت اهمیت بیشتری می‌یابد. تصمیم‌های مقطعی می‌تواند به انباشت ریسک‌های نهادی و اجتماعی منجر شود؛ ازاین‌رو سیاست‌گذاری مبتنی بر پایش مستمر و مدیریت افکار عمومی باید در دستور کار قرار گیرد.

در شرایط بی‌ثباتی شدید افغانستان همراه با رویکرد قبض‌محور و سیاست‌گذاری واکنشی، اولویت فوری مدیریت بحران و جلوگیری از فرسایش ظرفیت‌های حکمرانی است. تقویت کنترل و پایش مرزی، ثبت و احراز هویت سریع، ساماندهی اضطراری جریان‌های ورودی و هماهنگی بین‌نهادی می‌تواند از تشدید پیامدهای امنیتی و اجتماعی جلوگیری کند. با این حال، اقدامات کنترلی باید در چارچوب سیاستی منسجم‌تر و جامع‌تر دنبال شوند.

بر مبنای یافته‌های پژوهش، سیاست‌گذاری در قبال مهاجرت اتباع افغانستانی نیازمند خروج از رویکرد صرفاً واکنشی و مهاجرمحور و حرکت به سوی یک چارچوب راهبردی برای مناسبات ایران و افغانستان است. با توجه به پیوند تاریخی، ژئوپلیتیکی و امنیتی دو کشور، پیشنهاد می‌شود جمهوری اسلامی ایران جایگاه افغانستان را در راهبرد منطقه‌ای خود به‌صورت روشن تعریف کرده و سیاست مهاجرتی را در ارتباط با این راهبرد بازتنظیم کند. در این چارچوب، لازم است میان سطوح مختلف سیاست‌گذاری تمایز ایجاد شود.

در سطح امنیتی؛ پیامدهای بی‌ثباتی افغانستان، تحولات مرزی و موج‌های احتمالی مهاجرت مورد توجه قرار گیرد و در سطح مهاجرتی؛ سازوکارهای اقامت، اشتغال، بازگشت، ادغام و بهره‌گیری از سرمایه انسانی مهاجران طراحی شود. همچنین با توجه به عدم‌قطعیت‌های شناسایی‌شده، سیاست مهاجرتی باید از ظرفیت سناریویی و انعطاف‌پذیری لازم برای مواجهه با تغییر در وضعیت افغانستان، جایگاه حکومت طالبان و رویکردهای مختلف ایران برخوردار باشد. در نهایت، تقویت همکاری‌های منطقه‌ای و ایجاد سازوکارهای پایدار با افغانستان و سایر بازیگران مرتبط می‌تواند امکان مدیریت پیش‌نگرانه جریان‌های مهاجرتی و تبدیل بخشی از ظرفیت‌های انسانی و اقتصادی مهاجران به فرصت برای منافع ملی ایران را فراهم سازد.

از منظر پژوهشی با توجه به تمرکز مطالعه حاضر بر شناسایی عدم‌قطعیت‌های کلیدی، پیشنهاد می‌شود مطالعات آتی این عوامل را در قالب فرآیندهای کامل‌تر سناریونویسی و با افق زمانی مشخص بررسی کنند. همچنین تلفیق تحلیل ساختاری با روش‌هایی مانند دلفی، پویایی سیستم‌ها و تحلیل شبکه‌ای می‌تواند به شناخت عمیق‌تر روابط متقابل و پیامدهای زنجیروار عوامل کمک کند. مطالعات تطبیقی میان ایران و سایر کشورهای مهاجرپذیر منطقه و طراحی مدل‌های سیاست‌گذاری مبتنی بر عدم‌قطعیت نیز می‌تواند به تعمیق پیوند میان آینده‌پژوهی، حکمرانی مهاجرت و تصمیم‌سازی امنیتی کمک کند.

توصیه‌های کلیدی برای سیاستگذاران دفاعی

- استقرار نظام پایش راهبردی و هشدار زودهنگام مهاجرتی ـ امنیتی
- نهادینه‌سازی برنامه‌ریزی سناریومحور برای مواجهه با آینده‌های بدیل مهاجرت
- تقویت مدیریت هوشمند و یکپارچه مرزهای شرقی
- تقویت هماهنگی بین‌نهادی و تاب‌آوری ظرفیت‌های دفاعی ـ امنیتی در برابر شوک‌های مهاجرتی
- قرار دادن سیاست مهاجرت افغانستانی‌ها در چارچوب راهبرد منطقه‌ای و امنیت ملی ایران

تشکر و قدردانی

نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از حمایت‌های مادی و معنوی پژوهشگاه مطالعات امنیت و پیشرفت در اجرای این پژوهش صمیمانه قدردانی نمایند. همچنین از تمامی

کارشناسان و خبرگان حوزه‌های سیاسی، امنیتی، اقتصادی و اجتماعی که با ارائه دیدگاه‌ها و تجربیات ارزشمند خود در فرایند انجام مصاحبه‌ها و نشست‌های تخصصی همکاری کردند، سپاسگزاری می‌شود.

تضاد منافع

نویسندگان اظهار می‌دارند که هیچ‌گونه تضاد منافع مالی، علمی یا شخصی در ارتباط با این مقاله وجود ندارد.

منابع فارسی

- آراسته، ابوالفضل؛ کهرازه، یاسر؛ صلاح، مهدی و هاشمی باغی، زینب.(۱۴۰۲). طراحی الگوی مطلوب مدیریت اتباع افغانستانی در استان سیستان و بلوچستان با رویکرد نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، ۱۲ (۴۴): ۲۶۹-۳۰۴. (DOI: https://doi.org/10.22054/qpss.2023.69436.3094)
- ازکیا، مصطفی و پارتازیان، کامبیز.(۱۳۹۰). بررسی نسبت تمایل ایرانیان در مهاجرت به دبی و تمایل آنان برای اقامت در این امیرنشین (طی سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۷۹)، *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، ۴(۱): ۸۰-۶۱. (URL: https://sanad.iau.ir/Journal/jisds/Article/821612)
- اکبری، یونس .(۱۳۹۹). فهم ذهنی مهاجران از جاذبه و دافعه مقصد و مبدأ مهاجرت: مطالعه موردی مهاجران محله خلیج فارس شمالی تهران، *نامه انجمن جمعیت شناسی ایران*، ۱۵(۳۰): ۳۴۲-۳۲۱. (DOI: https://doi.org/10.22034/jpai.2021.134727.1157)
- بگی، میلاد؛ اولاد قباد، مجید و میررضایی، محمدباقر .(۱۴۰۴). نقش توسعه اقتصادی-اجتماعی در شکل گیری الگوهای مهاجرتی جوانان، *زیست سیاست و توسعه*، ۱(۱): ۴۰-۲۱. (DOI: https://doi.org/10.22034/jbpd.2025.63341)
- جانتن، الهه؛ فلاحی، محمدعلی و سیفی، احمد.(۱۳۹۴). بررسی عوامل مؤثر بر مهاجرت از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه به کشور آمریکا، *علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد*، ۱۲ (۱)؛ ۱۹۶-۱۶۷. (DOI: https://doi.org/10.22067/jss.v12i1.18743)
- جلالی، مینا؛ هاشمیان فر، سیدعلی و آقابابایی، احسان.(۱۴۰۲). برساخت تعامل با شبکه‌های مهاجرت در روایت مشتاقان به ترک وطن. *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، ۱۳(۲): ۱۲۸-۱۰۹ (DOI: 10.22059/ijsp.2023.92830)
- ذوالفقاری، حسین و مرادی، عزیزمراد.(۱۳۹۷). تدوین و ارائه راهبردهای کنترل ژئوپلیتیک مهاجرت غیرقانونی در مناطق مرزی شرق کشور با تأکیدبر نظم و امنیت، *امنیت ملی*، ۸ (۳۰): ۱۸۰-۱۵۱. (URL:https://journals.sndu.ac.ir/article_348.html)

- سعیدی، سعیده.(۱۴۰۰). *فرصتها و تهدیدهای حضور اتباع خارجی (افغانستانی) در استان تهران*، مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. بازیابی‌شده از (URL:https://www.thmporg.ir/images/docs/files/000006/nf00006234-1.pdf)
- سمیعی، سعید؛ مقیمی، سید محمد؛ دانایی فرد، حسن؛ پورعزت، علی اصغر؛ کردنائیج، اسدالله و کاظمی، معصومه .(۱۴۰۳). تبیین پدیده غافلگیری با استفاده ازنظریه‌پردازی داده بنیاد، *راهبرد دفاعی*، ۲۲(۸۶): ۴۲-۱۳.(URL:https://journals.sndu.ac.ir/article_3209.html)
- صادقی، رسول؛ محمدی، عبداله و عباسی شوازی، محمدجلال. (۱۳۹۸). مسئله اجتماعی مهاجرت از افغانستان: تمایلات و عوامل پشتیبان، *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، ۱۰(۱)؛ ۱۱۸-۹۷ . (DOI: https://doi.org/10.22059/ijsp.2020.76169)
- طاهرخانی، بهنوش و یزدانفر، عباس.(۱۴۰۲). الگوی کالبدی زندگی مهاجران افغان در کشور ایران، مورد مطالعاتی: کوره آجرپزی منطقه شمس‌آباد شهر تهران، *معماری و شهرسازی آرمان شهر*، ۱۶ (۴۴): ۱۶۳-۱۷۵. (DOI: https://doi.org/10.22034/aaud.2023.323357.2603)
- طاهری دمنه، محسن و کاظمی، معصومه.(۱۳۹۷). تمایل به مهاجرت در بین جوانان؛ مطالعه‌ای کیفی در تصاویر آینده، *مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی*، ۱۰ (۴): ۵۳-۷۸. (DOI: https://doi.org/10.22035/isih.2018.292)
- طاهری دمنه، محسن؛ کاظمی، معصومه و صفری غریبوند، خسرو. (۱۴۰۱). آینده‌نگاری مسئله آب در شهر اصفهان، شهر پایدار، ۵ (۴): ۵۳-۷۱. (DOI: https://doi.org/10.22034/jsc.2021.236478.1265)
- طاهری‌دمنه، محسن؛ کاظمی، معصومه و حیدری دارانی، زهرا .(۱۳۹۹). سه داستان باورپذیر از آیندهٔ شهر اصفهان آینده‌نگاری شهری با رویکرد سناریونگاری، *برنامه‌ریزی فضایی*، ۱۰(۳): ۲۲-۱. (DOI: https://doi.org/10.22108/sppl.2020.118385.1409)
- کاظمی، معصومه و سمیعی، سعید .(۱۴۰۳). آینده‌پژوهی عدم‌قطعیت‌های صنعت داروسازی با استفاده از مدل هوش راهبردی، *مطالعات آینده‌پژوهی ایران*، ۹(۱): ۳۶۶-۳۳۵. (DOI: https://doi.org/10.30479/jfs.2024.20235.1542)
- کشاورز قاسمی، حسین و نادرپور، بابک.(۱۳۹۷). تبیین پیامدهای مهاجرت اتباع کشور افغانستان بر جامعه ایران (مطالعه موردی شهر قزوین)، جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)، ۸ (۳): ۳۰۵-۲۸۹.(DOI:https://www.jgeoqeshm.ir/article_69928.html)
- گلن، جروم سی و گوردون، تئودور جی.(۱۳۹۳). *دانشنامه بزرگ روش های آینده پژوهی*، جلد یکم، مرضیه کیقبادی و فرخنده ملکی فر، تهران: تیسا (DOI:https://elmnet.ir/doc/30767710-85502)
- محمدی، یدالله؛ خداوردی، حسن؛ کشیشیان، گارینه و مطلبی، مسعود.(۱۳۹۸). علل و ویژگی‌های مهاجرت اتباع افغانستان به ایران و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران بعد از انقلاب

اسلامی، *رهیافت انقلاب اسلامی*، ۱۳(۴۹): ۸۶-۶۵ (DOI:https://www.rahyaftjournal.ir/article_105594.html)

- مختارزاده، سعیده و انصاری، هانیه.(۱۴۰۱). چهارچوب سیاست گذاری و حقوق پناهندگان در ایران، با تاکید بر سیستم تعیین وضعیت پناهندگی، *سیاست نامه علم و فناوری*، ۱۲(۴): ۱۱۷-۹۹ (DOR:https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24767220.1401.12.4.2.3)
- مقصودی، مجتبی. (۱۴۰۱). آسیب‌شناسی سیاستگذاری مرتبط با مهاجران افغانستانی در ایران، سیاستگذاری عمومی، ۸(۲): ۱۳۲-۱۱۷. (DOI:10.22059/jppolicy.2022.87951).
- مهرابی، فاطمه .(۱۳۹۹) . نگاهی به مهاجرت مردم افغانستان به جمهوری اسلامی ایران، *مطالعات حقوقی*، ۵ (۳۷): ۵۵-۴۳(URL:http://jlawst.ir/article-1-989-en.html)

منابع انگلیسی

- Afshani, S. A., & Shiri-Mohammadabad, H. (2023). Afghan immigrants in the world city of Yazd (Iran): Strengths, weaknesses, threats and opportunities. *International Journal of Intercultural Relations*, *96*, 101845. (DOI: https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2023.101845)
- Akbari, Y. (2020). Immigrants' Mental Understanding of the Pull and Push of the Destination and Origin of Migration: A Case Study of Immigrants in the North Persian Gulf District of Tehran. *Journal of Population Association of Iran*, *15*(30), 321-342. [in Persian] (DOI: https://doi.org/10.22034/jpai.2021.134727.1157)
- Alemi, Q. & Stempel, C. (2018) . Discrimination and distress among Afghan refugees in northern California: The moderating role of pre- and post-migration factors. PLoS ONE 13(5): e0196822. (DOI: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0196822)
- Amer, M., Dain, T. U., & Jetter, A. (2013) A review of scenario planning. *Futures*, 46, 23-40. (DOI: https://doi.org/10.1016/j.futures.2012.10.003)
- Arasteh, A. , Kahrazeh, Y. , Salah, M. & Hashemi baghi, Z. (2023). Designing an Optimal Model for Management of Afghan Immigrants in Sistan and Baluchestan Province: Data-based Theorizing Approach. *Political Strategic Studies*, *12*(44), 269-304. [in Persian] (DOI: https://doi.org/10.22054/qpss.2023.69436.3094)
- Arcade, J. , Godet, M. , Meunier, F. & Roubelat, F. (1999). Structural Analysis with the MICMAC Method and Actor's Strategy with MACTOR Method. *Futures Research Methodology*, American Council for the United Nations University: The Millennium Project. (URL: Structural analysis)

- Azkia, M., & Partazian, K. (2012). The investigation of Iranians' tendency to immigrate to Dubai and their willingness to reside in this emirate (2000–2010). *Iranian Social Development Studies, 4*(1), 61–80. [in Persian] (URL: https://sanad.iau.ir/Journal/jisds/Article/821612)
- Bagi, M., Olad ghobad., M., & Mir rezaei., M. (2025). Role of Socio-Economic Development in the Formation of Youth Migration Patterns. *Biopolitics and Development*, 1 (1), 21-40. [in Persian] (DOI: 10.22034/jbpd.2025.63341)
- Biswas, B., Sharma, K. K., & Biswas, B. (2025). Structural dynamics and societal impact of contractor-mediated interstate tribal labor migration in the Rarh region of India. *Societal Impacts, 5*, 100118. (DOI:https://doi.org/10.1016/j.socimp.2025.100118)
- De Haas, H., Castles, S. & Miller, M. J. (2020). *The age of migration: International population movements in the modern world* (6th ed.). Red Globe Press. (URL:https://www.vitalsource.com/products/the-age-of-migration-hein-de-haas-stephen-castles-v9781350311732)
- Glenn, J. C. & Gordon, T. J. (2014). Encyclopedia of Futures Research Methods, Volume 1, Marzieh Keyghabadi and Farkhunde Malekifar, Tehran: Tisa. [in Persian] (URL:https://elmnet.ir/doc/30767710-85502)
- International Organization for Migration (IOM). (2019). *Glossary on Migration* (2nd ed.). International Organization for Migration. (URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf)
- Jalali, M., Hashemianfar, S. A. & Aghababaei, E. (2023). Constructing interaction with immigration networks in the narrative of those who want to leave their homeland. *Journal of Social Problems of Iran*, *13*(2), 109-128. [in Persian] (DOI: 10.22059/ijsp.2023.92830)
- Jantan, E. , Falahi, M. A. & Seifi, A. (2015). The Determinants of Migration from Developed and Developing Countries to the U.S.. *Ferdowsi University of Mashhad Journal of Social Sciences*, *12*(1), 167-196. [in Persian] (DOI: https://doi.org/10.22067/jss.v12i1.18743)
- Kazemi, M., & Samiie, S. (2024). Facing future uncertainties in the pharmaceutical industry using a strategic intelligence model. *Journal of Iran Futures Studies*, 9(1), 335–366. [in Persian] (DOI: https://doi.org/10.30479/jfs.2024.20235.1542)
- Keshavarz Ghasemi, H. & Naderpour, B. (2018). Explaining the Implications of Immigration of Citizens of Afghanistan on the Iranian

Society; Case Study of Qazvin City. *Geography (Regional Planning)*, *8*(31), 289-305. [in Persian] (URL:https://www.jgeoqeshm.ir/article_69928.html)

- Lahnamäki-Kivelä, S. (2022). *Coping with uncertainty: Exploring the foresight actions' role in supporting growth-orientation among Finnish dairy farmers. Futures*, 135, Article 102870. (DOI: https://doi.org/10.1016/j.futures.2021.102870)
- Lee, E. S. (1966). *A theory of migration*. *Demography*, *3*(1), 47–57. (DOI:https://doi.org/10.2307/2060063)
- Marinković, M., Al-Tabbaa, O., Khan, Z. & Wu, J. (2022). Corporate Foresight: A Systematic Literature Review and Future Research Trajectories. *Journal of Business Research*, 144, 289-311. (DOI: https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.01.097)
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, *19*(3), 431. (DOI: https://doi.org/10.2307/2938462)
- Mehrabi, F. (2020). *A look at the migration of Afghan people to the Islamic Republic of Iran*. *Legal Studies*, 5(37), 43–55. [in Persian] (URL:http://jlawst.ir/article-1-989-en.html)
- Mohammadi, Y., Khodaverdi, H., Keshishiyan, G. & Motallebi, M. (2020). Causes and characteristics of the migration of Afghan citizens to Iran and its impact on the national security of the Islamic Republic of Iran after the Islamic Revolution. *The Islamic Revolution Approach*, *13*(49), 65-86.[in Persian] (URL: https://www.rahyaftjournal.ir/article_105594.html)
- Mokhtarzade, S. & Ansari, H. (2022). Policymaking framework and refugee rights in Iran, focusing on the refugee status determination. *Science and Technology Policy Letters*, *12*(4), 117-99. [in Persian] (DOR:https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24767220.1401.12.4.2.3)
- Nese, A., Sbriglia, P., & Senatore, L. (2025). *Go your own way? Social perception, migration and trust*. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, (In Press), 1-23. (DOI: https://doi.org/10.1016/j.socec.2025.102453)
- O'Hearn, D., & Ciccantell, P. S. (2021). *Migration, Racism and Labor Exploitation in the World-System*. Routledge. (DOI: https://doi.org/10.4324/9781003179047)

- O'Reilly, K. (2022). Migration theories: A critical overview. In A. Triandafyllidou (Ed.), *Routledge handbook of immigration and refugee studies* (2nd ed., pp. 9–18). Routledge. (DOI: https://doi.org/10.4324/9781003194316-2)
- Paasi, J., Valkokari, K., & Suominen, A. (2026). Collaborative foresight: Major research trajectories and future research agenda. *Futures, 177*, 103784. (DOI: https://doi.org/10.1016/j.futures.2026.103784)
- Pan, J., Chen, Y., Zhu, X., & Fan, L. (2025). *Migration, innovation and social welfare: Evidence from OECD countries*. *International Journal of Industrial Sustainability*, (In Press). (DOI: https://doi.org/10.1016/j.ijis.2025.07.006)
- Paul, A. M., & Yeoh, B. S. A. (2020). Methodological innovations in studying multinational migrations. *Geographical Research*, *58*(4), 355–364. (DOI: https://doi.org/10.1111/1745-5871.12409)
- Pellerey, V., Torabi Moghadam, S., & Murayama, A. (2026). A causal network for strategic foresight of inclusive climate actions through co-creation of nature-based solutions. *Sustainable Cities and Society, 148*, 107674. (DOI: https://doi.org/10.1016/j.scs.2026.107674)
- Purwanto, J., Nasution, R. A., & Anggoro, Y. (2023). Gaining future competitive advantage through corporate foresight value creation: A case study on local affiliate companies in ASEAN's automotive industry. *Cogent Business & Management*, 10(3). (DOI: https://doi.org/10.1080/23311975.2023.2284439)
- Ravenstein, E. G. (1885). The laws of migration. *Journal of the Statistical Society of London, 48*(2), 167–235. (DOI: https://doi.org/10.2307/2979181)
- Sadeghi, R., Mohammadi, A. & Abbasi-Shavazi, M. J. (2019). The Social Problem of Migration from Afghanistan: Aspirations and Drivers. *Journal of Social Problems of Iran*, *10*(1), 97-118.[in Persian] (DOI: https://doi.org/10.22059/ijsp.2020.76169)
- Saeedi, S. (2021). *Opportunities and threats of the presence of foreign nationals (Afghans) in Tehran Province*. Institute for Cultural and Social Studies, Ministry of Science, Research and Technology. [in Persian] Retrieved from (URL: https://www.thmporg.ir/images/docs/files/000006/nf00006234-1.pdf)
- Samiie, S. , Moghimi, S. M. , Danaeefard, H. , Pourezzat, A. A. , Kordnaeij, A. and Kazemi, M. (2024). Explaining the Phenomenon of

Surprise using Grounded Theory. *Defence Studies*, *22*(86), 13-42. [in Persian](URL:https://journals.sndu.ac.ir/article_3209.html)

- Sanderson, M. (2010). International migration and human development in destination countries: A cross-national analysis of less-developed countries, 1970–2005. *Social Indicators Research*, *96*(1), 59–83. (DOI: https://doi.org/10.1007/s11205-009-9516-7)
- Stempel, C., & Alemi, Q. (2021). Challenges to the economic integration of Afghan refugees in the U.S. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *47*(21), 4872–4892. (DOI: https://doi.org/10.1080/1369183X.2020.1724420)
- Taheri Demeneh, M., Kazemi, M., & Safri Gharibvand, K. (2022). Foresight of the Water Issue in Isfahan. *Journal of Sustainable City*, 5 (4), 53-71. [in Persian] (DOI: https://doi.org/10.22034/jsc.2021.236478.1265)
- Taheri Demneh, M. & Kazemi, M. (2018). The Desire to Migrate Among Young Iranians: A Qualitative Study on Future Images. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, *10*(4), 53-78. [in Persian] (DOI: https://doi.org/10.22035/isih.2018.292)
- Taheri Demneh, M. , Kazemi, M. & Heydari Darani, Z. (2020). Three Plausible Stories of the Future of Isfahan: Urban Foresight with a Scenario Approach. *Spatial Planning*, *10*(3), 1-22. [in Persian] (DOI: https://doi.org/10.22108/sppl.2020.118385.1409)
- Taherkhani, B. & Yazdanfar, A. (2023). Physical Pattern of Life of Afghan Immigrants in Iran; Case Study: Brick Kiln in Shams Abad Area of Tehran City. *Armanshahr Architecture & Urban Development*, *16*(44), 163-175. [in Persian] (DOI: https://doi.org/10.22034/aaud.2023.323357.2603)
- Zandi-Navgran, L., Askari-Nodoushan, A., & Afrasiabi, H. (2023). Emotional experience of Afghan migrants in Iran. *International Journal of Intercultural Relations*, *96*, 101859. (DOI: https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2023.101859)
- Zolfaghari, H. & Moradi, A. (2019). Compilation and presentation of geopolitical control strategies for illegal immigration in the eastern border regions with an emphasis on order and security. *National Security*, *8*(30), 151-180. [in Persian] (URL:https://journals.sndu.ac.ir/article_348.html)
- Maghsoudi,M . (2022). Pathology of Afghan Immigrant Policy in Iran In the period of the Islamic Republic. *Iranian Journal of Public Policy*, *8*(2), 117-132. [in Persian] (DOI:10.22059/jppolicy.2022.87951)